

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

MONIKA SUŠANJ

Gradiva za pouk književnosti slepih in slabovidnih

Diplomsko delo

Mentorica:
red. prof. dr. Boža Krakar Vogel

Enopredmetni univerzitetni študijski
program Slovenistika

Ljubljana, november 2014

KAZALO

UVOD	6
Problematika in namen naloge	6
Cilj naloge.....	7
Metode dela	8
Struktura naloge.....	9
1 OTROCI S POSEBNIMI POTREBAMI	10
1.1 Opredelitev otrok s posebnimi potrebami	11
1.2 Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami	11
1.3 Inkluzija in integracija	12
1.4 Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami	13
2 SLEPI IN SLABOVIDNI.....	16
2.1 Pomen vida	16
2.2 Opredelitev slepih in slabovidnih	18
2.2.1 Medicinska opredelitev slepote in slabovidnosti	19
2.2.2 Pedagoška opredelitev slepote in slabovidnosti.....	19
2.3 Vzroki za slepoto in slabovidnost.....	21
2.4 Psihološke in vedenjske značilnosti slepih in slabovidnih učencev	22
2.5 Slepi in slabovidni pri pouku.....	24
2.5.1 Prilagoditev delovnega prostora.....	25
2.5.2 Pripomočki za delo	25
2.5.3 Brajeva pisava	28
2.5.4 Mobilna tiflopedagoška služba	29
3 ZAVOD ZA SLEPO IN SLABOVIDNO MLADINO LJUBLJANA	31
3.1 Primerjava metod dela v rednih osnovnih šolah in v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.....	32
4 KOMPETENCE UČITELJA PRI DELU S SLEPIMI IN SLABOVIDNIMI.....	34
4.1 Vloga učitelja pri delu otroki s posebnimi potrebami	34
4.2 Kompetence učiteljev, ki poučujejo slepe in slabovidne.....	35
4.3 Navodila za delo s slepimi in slabovidnimi.....	36
4.3.1 Organizacija pouka	36

4.3.2 Izvajanje pouka	37
5 POUK KNJIŽEVNOSTI	39
5.1 Gradiva za pouk književnosti	39
5.1.1 Tipne slikanice – tipanke	41
6 OSTALE MOŽNOSTI SPOZNAVANJA KNJIŽEVNOSTI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE	44
6.1 Knjižnica za slepe in slabovidne in splošne knjižnice po Sloveniji	44
6.2 Gledališče slepih in slabovidnih Nasmeh	45
EMPIRIČNI DEL	47
7 OPREDELITEV PROBLEMA.....	47
7. 1 Metodologija.....	48
8 REZULTATI	49
8.1 Opis pouka književnosti	49
8.1.1 Pouk književnosti slepih in slabovidnih v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana	49
8.1.2 Pouk književnosti v inkluzivnih osnovnih šolah	50
8.2 Gradiva za pouk književnosti	52
8.2.1 Gradiva za pouk književnosti v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana	52
8.2.2 Gradiva pri pouku književnosti v inkluzivnih osnovnih šolah	55
8.2.3 Pripomočki za pouk književnosti.....	56
8.3 Prilagajanje gradiva	57
8.3.1 Dostopnost gradiva v splošnih knjižnicah	59
8.4 Odziv na pouk književnosti in branje	60
8.5 Analiza hipotez	64
9 UGOTOVITVE	65
9.1 Pouk književnosti	65
9.2 Gradiva za pouk književnosti	66
9.3 Odziv na pouk književnosti	67
10 ZAKLJUČEK.....	68
11 VIRI IN LITERATURA.....	70
PRILOGE	

KAZALO SLIK

Slika 1: Postopek usmerjanja	15
Slika 2: Brajeva vrstica	27
Slika 3: Brajeva celica.....	28
Slika 4: Črke v brajici.....	29
Slika 5: Učiteljeve kompetence	35
Slika 6: Žiga špaget gre v širni svet	42
Slika 7: Zakaj so zebre progaste?	42
Slika 8: Kužek Bahalo	43
Slika 9: Berilo za osnovno šolo v brajevem zapisu.....	53
Slika 10: Zemljevid slovenskih narečij za slepe in slabovidne	54
Slika 11: Povečave pisave	58

KAZALO TABEL

Tabela 1: Pedagoška opredelitev slepote	20
Tabela 2: Razlike med izobraževanjem v ZSSM in inkluzivnih osnovnih šolah.....	33
Tabela 3: Število ur slovenskega jezika v ZSSM Ljubljana	49
Tabela 4: Število ur slovenščine v rednih osnovnih šolah	51
Tabela 5: Primerjava pouka književnosti	65
Tabela 6: Primerjava gradiv za pouk književnosti	66

ZAHVALA

Iskrena hvala mentorici red. prof. dr. Boži Krakar Vogel za napotke, usmerjanje in strokovno pomoč.

Hvala profesorici v inkluzivnih osnovnih šolah in Katjuši Koprivnikar, Nini Schmidt, mag. Tatjani Murn in Mariji Repe Kocman iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana za sodelovanje v intervjujih in strokovne napotke.

Hvala Mateji Mlačnik, Mihi Jakopinu in članom Medobčinske zveze društev slepih in slabovidnih Ljubljana, ki so se prijazno odzvali in delili misli o branju. Hvala Maji Baš, knjižničarki v Občinski knjižnici Jesenice, za brskanje po statistiki in posredovanje podatkov.

In nenazadnje – hvala staršem, Urški in Žigu za vso spodbudo in oporo.

IZVLEČEK

Prek vida dobimo okrog 80 % vseh informacij o zunanjem svetu, vid nam pomaga pri vsakdanjih opravilih, je osnovno čutilo, ki ga uporabljamo pri branju. Slepí in slabovidni si pri branju pomagajo na več načinov; z raznimi pripomočki, kot so računalnik, povečevala, zvočni posnetki, berejo pa knjige v brajevi ali povečani pisavi. Diplomsko delo se ukvarja z gradivi za poučevanje književnosti slepih in slabovidnih, ki morajo biti ustrežno prilagojena. Za to skrbijo tudi na Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, kjer tiskajo besedila v brajevi pisavi in povečanem tisku, pripravljajo in izposojajo pa tudi različne pripomočke. Lepaslovje prilagajajo tudi v Knjižnici Minke Skaberne v Ljubljani, splošne knjižnice pa tako slepim kot tudi videčim uporabnikom ponujajo tipne slikanice – tipanke in zvočne zapise literarnih del. Sodelovanje staršev, otrok, učiteljev ter delo s prilagoditvami in pripomočki vodi v ne le opismenjevanje, temeč tudi v ljubezen do branja slepih in slabovidnih.

Ključne besede: slepi, slabovidni, inkluzija, književnost, berilo, brajica, prilagoditev, branje.

ABSTRACT

Eyesight provides us with around 80 % of all information on the outside world. It presents an invaluable aid when we are performing daily tasks. Furthermore, it is the elementary sense we use for reading. However, the blind and partially sighted are able to read as well. Various methods are applied to help these people read; e.g. different accessories, such as computers, magnifying glasses, and audio recordings. Moreover, they can read books written in Braille or in an enlarged font. The thesis focuses on materials for teaching literature to the blind and visually impaired. The Institute for Blind and Partially Sighted Children in Ljubljana provides appropriately adapted teaching materials. The Institute not only prints texts in Braille and enlarged fonts, but also prepares and lends out various accessories. The Minka Skaberne Library in Ljubljana adapts works of literature for the blind and partially sighted. Public libraries offer both their blind and sighted users tactile picture books and audio recordings of literary works. The cooperation among parents, children and teachers, as well as the use of accessories and adapted materials result not only in increased literacy of the blind and partially sighted, but also in their stronger love for reading.

Key words: the blind, the partially sighted, inclusion, literature, reading-book, Braille, adaptation, reading.

UVOD

Problematika in namen naloge

Vid je tako v življenju kot tudi v vzgojno-izobraževalnem procesu izjemnega pomena, saj prek vidnega zaznavanja učenec pridobiva ogromno količino informacij, prav tako tehnike učenja temeljijo na vidnem zaznavanju gradiva. Z vidom si pomagamo v vsakdanjem življenju, brez slike si sveta sploh ne predstavljamo. Včasih nam izziv predstavlja že, če si moramo podobo predstavljati le na podlagi besed. Vseeno pa je branje in predstavljanje novih svetov prijetna pristočasna dejavnost, umik, spoznavanje, zabava ... Branje je intimna dejavnost, lotimo se je v miru, ko smo sami in brez motenj zunanjega sveta, vsekakor pa gre za dejavnost, vezano na vid, beremo z očmi, pouk književnosti temelji na branju.

Kako berejo slepi, slabovidni? So prikrajšani za užitek, ki ga nudi dobra knjiga? To seveda ne drži, slepi in slabovidni berejo drugače, berejo s pripomočki ali s prsti. Prav tako poteka tudi pouk književnosti.

Po konferenci o vzgoji in izobraževanju v Španiji leta 1994 se otroci s posebnimi potrebami (sem sodijo tudi slepi in slabovidni) lahko vključijo v pouk v redne osnovne šole ali pa se odločijo za šolanje v namenskih zavodih. Učitelje ta uredba vedno znova postavlja pred nove izzive, po eni strani mora zadostiti učnim načrtom in standardom znanja, po drugi pa učencu približati književnost in branje.

Učitelj mora za nemoteno delo v razredu poskrbeti za ustrezna gradiva, od beril, delovnih listov, do leposlovja, ki bo učencu poglobilo znanje in ga navdušilo za samostojno raziskovanje književnosti.

V zadnjem času tudi pri nas izhajajo tipne slikanice, prilagojene slepim in slabovidnim, učitelji se trudijo snov približati tudi prek raznih pripomočkov, ki jih slepi lahko otipajo. S projektom Tipanka v vsako slovensko knjižnico, šolo, vrtec so snovalci resnično pripeljali tipne slikanice po slovenskih knjižnicah, kjer jih občudujejo in z zanimanjem opazujejo otroci, na raznih literarnih večerih pa spoznavajo odrasli. Svet slepih se tako približa in slepota ni tabuizirana tema.

Slepi berejo; s pripomočki, knjige v brajici ali pa zvočne knjige. Zgodbe, združene v knjigi Ustvarjalnost ne pozna teme (2000), so dokaz, da slepi/slabovidni ne poznajo ovir. Literatura, pisanje poezije, gledališče, glasba, poučevanje, znanost, inovacije ... To je le nekaj področij, na katerih se udeležujejo slepi – ovire vidimo včasih le videči, slepi jih jemljejo kot izzive in več kot uspešno premagujejo.

Vse to so bile pobude, ki so vodile k nastanku diplomskega dela. V njem bom predstavila pouk književnosti slepih in slabovidnih, gradiva, ki jih uporabljajo pri svojem delu učitelji ter ostale načine spoznavanja književnosti – knjižnico in gledališče.

Cilj naloge

V diplomskem delu želim doseči glavni cilj in nekaj delnih ciljev. Kot osrednji cilj sem določila analizo gradiv, ki jih pri pouku književnosti uporabljajo učitelji slepih in slabovidnih. Moji delni cilji so pregled literature o slepih in slabovidnih učencih, predstavitev pouka branja pri slepih in slabovidnih učencih, pregled pripomočkov, ki jim pomagajo premagovati (bralne) ovire, kako se učenci odzivajo na književnost in kakšni so poleg pouka še ostali načini spoznavanja literature (gledališče, knjižnice ...).

V svojem diplomskem delu sem si zastavila naslednje hipoteze:

H1: Gradiva za poučevanje književnosti slepih in slabovidnih se razlikujejo od gradiv za poučevanje književnosti v rednih osnovnih šolah.

H2: Učitelji pri pouku književnosti za lažjo uporabo gradiv uporabljajo razne prilagoditve.

H3: Slepi/slabovidni učenci imajo pri usvajanju snovi pri pouku književnosti težave.

To pa seveda niso edini cilji mojega raziskovanja. Ob omembi slepih, slabovidnih se v ljudeh večkrat zbudi pomilovanje, ne jemljemo jih kot enako (ali še bolj) sposobne za delo, življenje ... Zgodbe slepih, slabovidnih kažejo, da temu ni tako, tudi na področju književnosti in branja ne, saj z raznimi pripomočki tudi slepi in slabovidni lahko uživajo v pisani besedi in jo ustvarjajo ali poustvarjajo.

Metode dela

V nalogi, ki je razdeljena na dva glavna dela, sem se v prvem delu osredotočila na izbrano literaturo o slepih in slabovidnih in poučevanju le-teh. Pregledala sem literaturo o vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami, kamor se uvrščajo slepi in slabovidni, biološki vidik slepote (medicinska in pedagoška opredelitev), možnosti poučevanja, pripomočke za šolsko delo in kakšne kompetence mora imeti učitelj, ki dela s slepimi in slabovidnimi. Podatke sem poleg študija literature pridobila tudi prek pogovorov v knjižnicah in z režiserko Gledališča slepih in slabovidnih Nasmeh Matejo Mlačnik.

Raziskavo sem v empiričnem delu razdelila na dva dela, v prvem sem zajela pouk književnosti v rednih osnovnih šolah, v drugem pa v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Predstavila bom gradiva, ki jih uporabljajo, prilagoditve in učinkovitost. Pri tem si bom pomagala z intervjuji z učitelji ter dobljene podatke analizirala. S podatki, ki jih bom pridobila, bom potrdila oziroma ovrgla zastavljene hipoteze.

V diplomski nalogi sem uporabila več metod:

- deskriptivna metoda: Metodo sem uporabila predvsem v teoretičnem delu, kjer sem preučevala literaturo, ki obravnava otroke s posebnimi potrebami in ožje slepe/slabovidne otroke.
- primerjalna metoda: Primerjala sem poučevanje književnosti v rednih osnovnih šolah in v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.
- nestrukturirani intervju: Metodo sem uporabila za pridobivanje podatkov v občinski knjižnici in Gledališču slepih in slabovidnih Nasmeh.
- strukturirani intervju: Naredila sem intervjuje z učiteljicami slovenskega jezika v inkluzivnih osnovnih šolah in v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani.

Struktura naloge

Ob omembi književnosti najprej pomislimo na branje, ob branju pa na vidno zaznavo. S tem se učitelji književnosti slepih in slabovidnih učencev spopadajo na različne načine. V prvem delu diplomskega dela sem se osredotočila na literaturo, ki obravnava slepe in slabovidne. O tem obstaja kar nekaj gradiva, manj pa je literature, ki bi se ukvarjala s poučevanjem specifičnih predmetov slepih in slabovidnih. O tem, kako poučevati geografijo in zgodovino, je zelo izčrpno pisal v začetku leta preminuli profesor Roman Brvar, za svoje slepe in slabovidne učence je izdelal makete, s katerimi je geografsko raznolikost in zgodovinski razvoj približal učencem. Manj je tovrstne literature o poučevanju književnosti, ki zahteva precej branja, ki je v prvi vrsti intimno opravilo.

Diplomsko nalogo sem v prvem delu posvetila analizi literature, ki sem jo predstavila po posameznih poglavjih; od otrok s posebnimi potrebami (kamor uvrščamo tudi slepe in slabovidne), pomena vida, opisa slepe in slabovidne populacije, pouka slepih in slabovidnih, prilagoditev, pripomočkov, vse do obravnave književnosti v osnovnih šolah in možnostih za spoznavanje književnosti slepih in slabovidnih izven pouka. Le-to omogočajo knjižnice za slepe in slabovidne, specialne in splošne, ter (kljub stereotipom) tudi gledališče. Slepi so sami osnovali Gledališče slepih Nasmeh, na podlagi intervjuja z režiserko Matejo Mlačnik sem delo gledališke skupine predstavila na koncu teoretičnega dela.

Na dva dela sem razdelila tudi empirični del. Najprej sem opredelila metodologijo, ki sem jo pri raziskovanju uporabila, analizirala vprašalnik, nato pa sem se osredotočila na dobljene rezultate. Opisala sem pouk književnosti v inkluzivnih osnovnih šolah in v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, predstavila gradiva, ki jih učenci uporabljajo za pouk književnosti in opisala načine, kako poteka prilagajanje gradiva za slepe in slabovidne. Na koncu empiričnega dela sem predstavila še odzive na književnost. Slepi in slabovidni se v tem ne razlikujejo tako zelo od videčih, starejši zelo radi berejo, v osnovnih šolah pa posegajo tudi po drugih medijih.

1 OTROCI S POSEBNIMI POTREBAMI

Hitre spremembe sodobnega sveta prinašajo nove vrednote, računalniška tehnologija prinaša nove modele delovanja in spreminja pogled na človeka. V ospredje postavlja človeka, ki je neponovljiv in enkraten, na vrh vrednost pa nov pogled sodobnega sveta postavi pravice človeka. Ena od najpomembnejših človekovih pravic, ki jih ne smemo omejevati, je tudi pravica biti drugačen. Vsakega človeka določajo lastnosti, takšne in drugačne, in če ljudi na podlagi le-teh lastnosti tipologiziramo, ustvarimo diskriminacijo. Danes zato vedno bolj prihaja v ospredje, kaj posameznik zmore, potrebuje, ne pa tisto, kar ga omejuje. (Opara 2005: 11–13)

Pred desetletji je bilo trdno zasidrano modernistično pojmovanje ljudi s posebnimi potrebami, to naj bi bili ljudje z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, prav tako je bilo v uveljavi prepričanje, da zaradi razlik v razvoju takšni otroci nujno potrebujejo drugačno vzgojo in posebej usposobljene strokovnjake. Posameznik je bil definiran prek poškodbe, funkcionalne nesposobnosti in socialne oviranosti – bil je prizadet. Na neustreznost uporabe izraza »prizadet« so med prvimi opozarjali prav ljudje s posebnimi potrebami. Tako Opara (2005: 8) navaja primer funkcionarja zveze gluhih iz sosednje države, ki je opozarjal na neustreznost pojmovanja in poimenovanja, ko je dejal, da gluhi ljudje niso le gluho uho, temveč ljudje kot vsi drugi, le da ne slišijo. Zadnja desetletja se na podlagi novih vrednot spreminja tudi pojmovanje (in poimenovanje), ki izhaja iz postmodernistične filozofije (bistvo je zanikanje le ene resnice), ni več označb, kot na primer prizadet, saj so zavajajoče in vsiljujejo vedenja. Otroci s posebnimi potrebami so najprej učenci, ki iščejo znanje, učitelji naj bi jim pri tem pomagali. Motnja ni več v ospredju, temveč prilagoditve in pomoč, ki jo potrebujejo pri usvajanju znanja. Učitelj se mora vprašati, kako uspešno poučevati in kakšne so nujne prilagoditve.

Leta 1990 so na evropski ravni sprejeli Resolucijo Sveta Evrope in ministrov za šolstvo o integraciji oseb s posebnimi potrebami, s čimer povečajo napore za integracijo, specializirane institucije in centre za otroke s posebnimi potrebami obravnavajo kot del šolskega sistema.

Za uresničevanje te paradigme, torej integracije oseb s posebnimi potrebami, je bilo sprejetih še nekaj principov, in sicer, da je populacija s posebnimi potrebami sprejeta v celovit sistem

vzgoje in izobraževanja kot njen sestavni del, usmerjanje v individualnost posameznika, odpravljanje fizičnih preprek, decentralizacija sistema, zagotavljanje fleksibilnosti oziroma upoštevanje možnosti posameznika za njegov razvoj, integracija v manj restriktivnem okolju, sodelovanje na vseh ravneh, usposabljanje učiteljev ter upoštevanje aktualnih ekonomskih, tehničnih, socialnih, kulturnih in političnih realnosti. (Opara 2005: 10)

1.1 Opredelitev otrok s posebnimi potrebami

Kdo sodi med otroke s posebnimi potrebami, za katere je predviden poseben vzgojno-izobraževalni pristop, določa Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami v 2. členu. Otroci s posebnimi potrebami so otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja.

1.2 Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami

Otroci s posebnimi potrebami so po konferenci UNESCO o izobraževanju za otroke s posebnimi potrebami v španski Salamanci leta 1994 lahko del rednega izobraževalnega sistema. S Salamanško izjavo je v državah članicah Evropske unije zaživela politična volja za vpeljavo potrebnih sprememb na področju šolske zakonodaje in organizacije. Tako na ravni Evropske unije kot na ravni posameznih držav članic si organi, povezani s šolstvom, prizadevajo za realizacijo zakonodaje, ki omogoča inkluzivno izobraževanje za vse otroke.

Področje inkluzivnega izobraževanja na evropski ravni poleg Salamanške izjave ureja še Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov, Protokol h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Evropska socialna listina, Akcijski načrt Sveta Evrope za invalide 2006–2015 ...

Pri nas to ureja Zakon o osnovni šoli (ZOSn), ki v 12. členu predvideva vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redne osnovne šole, kjer pa je treba prilagoditi program. V 16. členu ZOSn je določeno tudi, da so otroci s posebnimi potrebami upravičeni tudi do specialno-pedagoških dejavnosti, ki so opredeljene s predmetnikom, v 18. členu pa je opredeljeno izobraževanje z nižjim izobrazbenim standardom (Zakon o osnovni šoli), do katerega so po postopku usmerjanja upravičeni otroci s posebnimi potrebami. Samo usmerjanje (postopke za začetek usmerjanja, vsebino usmerjanja ...) določa Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami.

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju (2011: 115) med načeli navaja tudi načelo enakih možnosti in optimalnega razvoja posameznika, kjer je zapisano: »Vzgojno-izobraževalno delo je treba organizirati tako, da bodo možnosti za optimalen razvoj imeli vsi učenci. Pri tem je treba nameniti posebno pozornost otrokom s posebnimi potrebami, ki imajo odločbo o usmeritvi, in otrokom, ki so nadarjeni na različnih področjih.«

1.3 Inkluzija in integracija

O izobraževanju otrok s posebnimi potrebami zagotovo ne moremo govoriti brez razumevanja pojmov integracija in inkluzija. Oba pojma razlaga tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994: 302), vendar inkluzijo še vedno opredeljuje kot matematični pojem, ki pomeni odnos med množicama, pri katerem je ena množica podmnožica druge, vsebovanje, integracija pa je po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1994: 305) pojem, ki pomeni povezovanje posameznih enot, delov v večjo celoto, združevanje. Danes oba pojma uporabljamo v povezavi z izobraževanjem, Božidar Opara (2005: 18) integracijo opisuje kot vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redno okolje, zagotavljanje ustreznih pogojev in načinov dela z njimi ter odnose medsebojnega sprejetja in spoštovanja. Posameznik bo integriran takrat, ko bo tudi sam prispeval k aktivnostim okolja. Primerna in jasna se zdi definicija, da je integracija proces vključevanja otrok s posebnimi potrebami v redno okolje v največji mogoči meri. A. Trtnik Hrlec (2002: 14) inkluzijo razume kot »... vključevanje otrok v okolje, ki se je pripravljeno prilagoditi (adaptirati) otrokovim posebnostim«, integracijo pa nasprotno le kot prilagajanje otroka šolskemu okolju.

Izraz inkluzija je k nam prišel iz angleško govorečega območja. Kot pravi Opara (2005: 18), ki razliko med pojmom opredeljuje tako kot A. Trtnik Hrlec (2002: 13-19), zagovorniki naziva inkluzija trdijo, da ima drugačen pomen kot integracija. Integracija po njihovem mnenju pomeni, da se mora »prizadeti otrok« prilagajati splošnemu okolju, inkluzija pa, da se mora tudi okolje prilagajati temu otroku. (Opara 2005: 18). Kot pravi, bi lahko namesto obeh izrazov uporabili tudi slovenski izraz vključevanje, ki bi dovolj jasno nadomestil obe tujki (Opara 2003: 38).

Slovenska pedagoška literatura pogosto uporablja oba pojma, vendar sta rabi dokaj nedosledni, zato so konec leta 2002 organizirali posvet Zveze pedagoških društev. Na posvetu naj bi opredelili, ali lahko inkluzija predstavlja nadgradnjo integraciji. Kot pojasnjuje Opara (2005: 19), lahko k oblikovanju in razvoju sveta in človeka prispevamo vsi, tudi otroci s posebnimi potrebami. Seveda pa tako integracija kot tudi inkluzija odpirata dovolj drugih vprašanj, med drugim tudi, kako v praksi uresničevati inkluzijo.

1.4 Usmerjanje otrok s posebnimi potrebami

Usmerjanje kot naziv in pojem implicira namen pomagati otrokom s posebnimi potrebami in jim ponuditi zanje primerne načine vzgoje in izobraževanje, pri tem pa jim zagotoviti prilagoditve in pomoč. (Opara 2005: 24)

Sam postopek usmerjanja za razliko od predhodnih postopkov kategorizacije (postopek, ki je otroke s posebnimi potrebami stigmatiziral tudi na področju vzgoje in izobraževanja in jih avtomatično razvrstil v posebne zavode) v ospredje postavlja potrebe in zmožnosti otroka, zanimanje za njegov razvoj in vzgojo in izobraževanje.

Pri nas postopek usmerjanja definira in določa Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami iz leta 2011. Med drugim določa, kdo so otroci s posebnimi potrebami, ki se lahko vključijo v usmerjanje, način imenovanja in sestavo komisij, kakšen je sam postopek, kaj določa odločba o usmeritvi, kaj so dolžne zagotoviti institucije vzgoje in izobraževanja, kakšne so pravice otrok ... O usmerjanju otrok s posebnimi potrebami odločajo posebne komisije, ki delujejo pod okriljem centrov za socialno delo, imenuje pa jih minister za izobraževanje, znanost in šport.

Postopek usmerjanja načeloma s pisno zahtevo začnejo starši ali oseba, starejša od 15 let (starejši mladoletnik). Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami določa še, da lahko, kadar vzgojno-izobraževalni oziroma socialnovarstveni zavod oceni, da je treba preveriti ustreznost programa, v katerega je otrok vključen, poda pisno zahtevo za začetek postopka usmerjanja.

Kako poteka sam postopek?

Vložnik zahtevka za začetek postopka usmerjanja mora na pristojno enoto Zavoda Republike Slovenije za šolstvo oddati potrebno dokumentacijo (zdravstvena, psihološka, specialno pedagoška, socialna poročila, v primeru, da otrok obiskuje vrtec pa še poročilo vrtca o otroku, če pa gre za učenca oziroma dijaka pa poročilo vzgojno-izobraževalnega oziroma socialnovarstvenega zavoda o otroku).

Del dokumentacije je tudi zapis pogovora z otrokom o postopku usmerjanja, razen, če gre za mlajšega otroka in se pogovora ne da opraviti. Pogovor vodi strokovna služba vzgojno-izobraževalnega zavoda, ki ga otrok obiskuje.

Ko je vložena vsa dokumentacija, svetovalec enote Zavoda RS za šolstvo za mnenje zaprosi pristojno komisijo za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami. Ta na podlagi pridobljene dokumentacije in pogovorom pripravi strokovno mnenje, v katerem opredeli tudi obseg, obliko in izvajalca dodatne strokovne pomoči, pripomočke, prilagoditve prostora in opreme, spremljevalca za fizično pomoč, morebitno zmanjšanje števila otrok v oddelku, pravico do tolmača za slovenski znakovni jezik ter morebitno vključitev v zavod za vzgojo in izobraževanje, socialno varstveni zavod, dom za učence s posebnimi potrebami ali namestitev v rejniško družino.

S strokovnim mnenjem svetovalci Zavoda RS za šolstvo najprej seznanijo skrbnike, nato pa po izteku pritožbenega roka izdajo odločbo o usmerjanju.¹

¹Vir: <http://www.zrss.si/?rub=127>

Slika 1: Postopek usmerjanja

Vir: lastna obdelava

Usmerjanje tako za otroka določi najprimernejši način šolanja, ki lahko poteka po več programih. Za predšolske otroke sta to program za predšolske otroke s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in prilagojen program za predšolske otroke. Za starejše otroke pa Zakon o usmerjanju določa vzgojno-izobraževalni program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, prilagojen vzgojno-izobraževalni program z enakovrednim ali nižjim izobrazbenim standardom, poseben program vzgoje in izobraževanja za otroke z zmerno, težjo in težko motnjo v duševnem razvoju in druge posebne programe ter vzgojne programe.

Zakon o usmerjanju določa tudi dodatno strokovno pomoč, materialno pomoč (prilagajanje prostora ...), prilagajanje programov, število otrok v oddelku, oskrbo, če se otrok šola izven domačega kraja in izvajalce programov.

2 SLEPI IN SLABOVIDNI

2.1 Pomen vida

Ljudje poznamo pet osnovnih čutov, ki nam posredujejo informacije o zunanjem okolju. To so vid, sluh, tip, okus in voh. Za človeka oziroma za njegovo dožemanje sveta so potrebni vsi čuti, skoraj 80 % informacij pa dobimo prav prek vida (Žagar 2012: 125), zato ga lahko opredelimo kot eno najpomembnejših čutil, vendar kot navaja Zovko (1995: 45), slab vid ni vzrok za slabe rezultate pri učenju, saj so za to aktivnost odgovorni predvsem možgani, ki imajo sposobnost izkoriščanja vidnih informacij na najboljši način. Avtor tu seveda govori o otrocih, ki imajo večji odstotek ohranjenega vida in si z njim lahko pomagajo pri učenju.

Z očesom vidimo tako, da zaznavamo oblike, barve in predmete s pomočjo svetlobe, ki se od teh predmetov odbija ali jo le-ti oddajajo. Oko pretvarja svetlobne žarke v električne impulze, ki potujejo po vidnem živcu v možgane. Vidni center v možganih je odgovoren za interpretacijo oziroma pretvorbo teh električnih impulzov v vidne podobe.²

Vizualne informacije imajo za videče velik pomen:

- Vid daje razlog za gibanje. Otrok vidi nekaj, kar se mu zdi zanimivo, začne se premikati, da bi to dosegel. Vid je torej močan motivator, ki spodbuja k raziskovanju okolja.
- Vid omogoča nenehen stik z okoljem. Ko imajo otroci odprte oči, imajo nenehen stik z okoljem.³
- Vid daje oceno prostora. Ko otrok opazi prazen prostor, lahko oceni, koliko gibanja potrebuje, da ga bo dosegel. Prav tako lahko določi prazen prostor oziroma ovire, ki so mu na poti.

² Vir: www.vid.si

³ To se ne nanaša le na otroke, temveč tudi na odrasle. O tem, kako pomembne so oči kot povezava z okolico piše tudi Aksinja Kermauner v knjigi *Na drugi strani vek* (2009), v kateri opisuje prvoosebno fenomenološko raziskavo, o tem, kako je biti slep.

- Vid spodbuja koordinacijo in kontrolo. Kljub temu da je gibanje refleksno, vid omogoča, da z njim nadziramo in koordiniramo gibanje. Otroci se tako tudi začnejo zavedati svojih delov telesa in delov telesa drugih.
- Vid daje povratne informacije. Ko otrok poseže po igrački, se nauči, koliko je ta oddaljena in v kateri smeri mora poseči po njej.
- Vid omogoča, da prek informacij ponovimo gibe. Otrok se tako gibov nauči in jih ponovi.
- Vid omogoča pregled postopka. Celotno dejavnost vidimo od začetka do konca.
- Vid predstavlja model motoričnim spretnostim in daje povratno informacijo o rezultatu. Služi opazovanju gibanja drugih, opazovalec dejavnost lahko ponovi sam, na podlagi videnega popravi napake in prilagodi gibanje z namenom doseganja učinkovitejšega delovanja.
- Vid spodbuja razumevanje telesne sheme in percepcije, spodbuja kognitivni razvoj in razvoj konceptov. Vid pripomore k razumevanju telesa, udov, razvoju občutka za globino in smer, razumevanju odnosov med predmeti ... Vid je povezan z razvojem konceptov, abstraktnih pojmov in mentalnih predstav.
- Vid je oddaljen čut, nad katerim imamo kontrolo. Vidimo lahko podobe, ki so blizu ali daleč, vendar lahko vid (z zaprtjem oči) popolnoma izključimo.
- Vid daje pobudo za komunikacijo. Prek vida se odzivamo na ljudi v svoji okolici, prav tako lahko opazujemo njihov odziv na našo dejavnost. Vid je torej pomemben tudi pri učenju govora, saj na podlagi videnega lahko ponovimo dejavnost (na primer gibanje ustnic pri govorjenju). (Češarek, Škrlec 2014)

Slepota predstavlja tri osnovna področja omejitev:

Omejitve v obsegu in raznolikosti izkušenj. Slepa/slabovidna oseba izkušnje o svetu nabira tudi prek dveh drugih čutil, sluha in tipa, vendar s sluhom ne zajame vseh informacij o

predmetih in njihovih oblikah, nasprotno pa se ne more dotakniti vseh predmetov, saj niso dovolj blizu, so preveliki, nevarni ...

Omejitve v gibanju. Te omejitve se nanašajo predvsem na posameznike z zelo majhnim ostankom vida ali na popolnoma slepe. Slepim morajo biti deležni več treningov orientacije in mobilnosti, saj jim le tako lahko zagotovimo večjo samostojnost.

Omejitve v kontroli okolja in sebe v odnosu do njega. Posamezniki v nekaj sekundah ne morejo pridobiti vseh informacij o okolju in ljudeh v njem, ne morejo se učiti prek posnemanja, temveč prek neposredne metode poučevanja. (Češarek, Škrlec 2014)

Vid je torej res pomembno čutilo, zagotavlja nam nemoteno orientacijo, komunikacijo, socialno integracijo, samozaupanje, predvsem pa samostojnost. Slepim in slabovidnim je danes na voljo več pripomočkov, ki jim pomagajo pri premagovanju ovir. Seveda pa slepota ne pomeni le popolne teme, vrst slepote in slabovidnosti je več. Tudi od tega je odvisno, s katerimi pripomočki si bo posameznik pomagal.

2.2 Opredelitev slepih in slabovidnih

Kdo so slepi, kaj pomeni slabovidnost? Slepoto si predstavljamo kot popolno temo, vendar to vedno ne drži. Kaj slepota in slabovidnost pomeni učitelju, ki mora glede na učenčev odstotek vida načrtovati delo pri pouku? Slepoto in slabovidnost opredeljujemo na več načinov, največkrat uporabljana sta dva načina (medicinska in pedagoška opredelitev); učitelj mora pri svojem delu upoštevati pedagoško opredelitev, ki služi tudi za pripravo individualiziranega programa vzgoje in izobraževanja. (Murn 2002: 12)

2.2.1 Medicinska opredelitev slepote in slabovidnosti

(po definiciji WHO – Svetovne zdravstvene organizacije)

Slep učenec je tisti, ki je brez ostankov vida ali z minimalnim ostankom vida, to pomeni, da na eno oko vidi boljše oziroma ima do 4,9 % vida na enem očesu. Slep je tudi tisti, ki ima na boljšem očesu vidno polje okrog fiksacijske točke⁴ 5 % ali manj.

Po medicinski opredelitvi je slaboviden učenec tisti, ki ima na boljšem očesu od 5–30 % vida, pri čemer je težja slabovidnost opredeljena od 5 do 9,9 % preostanka vida, slabovidnost pa od 10 do 30 % preostalega vida. Slabovidni so tudi tisti učenci, ki imajo na boljšem očesu zoženo vidno polje okrog fiksacijske točke 5–20 %, ne glede na ostrino vida. (Murn 2002: 12)

2.2.2 Pedagoška opredelitev slepote in slabovidnosti

Sama medicinska opredelitev učitelju pri njegovem delu ne pomaga kaj dosti, saj si ne more predstavljati, kako določen učenec dejansko vidi. Poleg medicinske zato obstaja še pedagoška opredelitev slepote in slabovidnosti. O pedagoški opredelitvi učitelje seznani mobilni specialni tiflopedagog, saj ta vrsta opredelitve predvideva tudi raven uporabnosti vida, informira pa tudi o nujni pedagoški pomoči, ki jo tak učenec potrebuje.

Motnje vida se pri pedagoški opredelitvi delijo na slabovidnost, težjo slabovidnost, slepoto z ostankom vida, slepoto z minimalnim ostankom vida in popolno slepoto ali slepoto z zaznavo svetlobe. Pri tej opredelitvi je vseeno treba upoštevati, da vsak učenec preostali vid uporablja drugače. O tem, kakšne vaje uporabljati, da bo učenec svoj vid izkoristil čimbolj optimalno, učitelju svetuje mobilni tiflopedagog. (Murn 2002: 12)

Vrste slepote in slabovidnosti po pedagoški opredelitvi:

⁴ Fiksacijska točka nam pove, kako obširno je vidno polje.

Tabela 1: Pedagoška opredelitev slepote

OPREDELITVE	ODSTOTEK VIDA	PRIPOMOČKI	METODA DELA
Slabovidnost	10–30 % Informacije sprejemajo po vidni poti (ob izpolnjenih ustreznih pogojih).	korekcijska sredstva (očala, leče), optični pripomočki (povečala, lupe ...)	Določene prilagoditve so nujne: Učenca posedemo v bližino table, nujna je primerna osvetlitev delovne površine.
Težja slabovidnost	5–9,9 % Pretežni del učenja poteka po vidni poti.	optični pripomočki, učbeniki, besedila v povečanem tisku, prilagojena didaktična sredstva	Učitelj dela po metodi za slabovidne (poseben pristop za razvijanje vidnih funkcij, prilagojene metode dela, pripomočki ...)
Slepota z ostankom vida	2–4,9 % Z vidom zaznava manjše predmete, oddaljene od enega do dveh metrov (na primer štetje prstov)	optični pripomočki, besedila in učbeniki so v povečanem tisku	Nujne so vaje za razvijanje vida, le tako lahko pri učenju uporablja preostali vid. Učenje poteka po kombinirani metodi za slepega in slabovidnega učenca (pripomočki ipd. večji poudarek je na ostalih čutilih).
Slepota z minimalnim ostankom vida	do 1,9 % Vidi sence, obrise, močno povečane črke. Služi mu pri orientaciji, samostojnem gibanju in praktičnih zaposlitvah.	prilagojeni pripomočki, brajeva pisava	Učenje poteka po kombinirani metodi za slepega in slabovidnega učenca, pišejo in berejo pretežno v brajevi pisavi, potrebujejo posebne prilagoditve dela.
Popolna slepota ali slepota z zaznavo svetlobe	brez ostanka vida ali zaznava le svetlobo	brajev sistem branja in pisanja, učni pripomočki in pomagala za slepe, prilagojeni pripomočki za vsakdanje življenje	Učitelj uporablja metodo za slepe učence, nujne so prostorske prilagoditve – red v prostoru.

Vir: Žagar 2012: 126-127 in Murm 2002: 12-13

2.3 Vzroki za slepoto in slabovidnost

Teh je lahko več: svetloba ne pride do mrežnice, svetlobni žarki se ne usmerijo pravilno na mrežnico, mrežnica ne zazna žarkov, živčni impulzi ne potujejo pravilno iz mrežnice v možgane ali pa le-ti ne morejo interpretirati informacije, ki prihaja iz očesa. (Žagar 2012: 127)

Te težave pa povzročajo bolezni in okvare vida, med katerimi so pri učencih najpogostejše:

- katarakta ali siva mrena: motnost očesne mrene, svetloba ne vstopi v oko in ne pride do mrežnice, napako lahko odpravimo z operacijo;
- afakija: oko je brez očesne leče. Učenec potrebuje močno svetlobo, povečan tisk, pisala z izrazitejšo sledjo, zvezke z debelejšimi črtami in povečala;
- astigmatizem: slika na mrežnici je nejasna, saj se svetlobni žarki skozi roženico nepravilno lomijo. Nujna je korekcija s cilindričnimi očali, pedagoška pomoč je podobna kot pri afakiji.
- miopija ali kratkovidnost: oko je predolgo, svetlobni žarki se združijo pred rumeno pego, učenci iz neposredne bližine vidijo dobro, težave imajo pri branju ali prepisovanju s table, potrebujejo korekcijska očala;
- albinizem: prirojena napaka, oko je brez pigmenta. Učencu se na svetlobi zelo blešči, potrebuje rahlo zatemnitev (lahko je s hrbtom obrnjen proti svetlobi);
- strabizem ali škiljenje: očesi ne gledata v isto smer (eno v zeleno smer, drugo gleda drugam); učencu moramo dati dovolj časa in možnost, da najde najučinkovitejše opazovanje;
- nistagmus: nehoteni, hitro ponavljajoči se gibi oči (vodoravna, navpična, krožna smer), ovirano je osredotočenje pogleda, učenca mora učitelj usmerjati pri branju ali drugem delu, ki zahteva vidno percepcijo,

- zoženo vidno polje: otroci lažje prepoznajo manjše predmete, večjih s pogledom ne zajamejo v celoti; prav tako lažje berejo manjši tisk kot povečanega;
- daltonizem ali barvna slepota: je dedna motnja in se prenaša prek žensk, obstajajo tri skupine barvno slepih – za rdečo, zeleno in rumeno-modro barvo
- glavkom ali zelena mrena: tlak v zraku se poveča, poškoduje vidni živec, če okvare ne zdravimo pravočasno, povzroči izgubo vida.
- sladkorna bolezen: poškoduje male žile mrežnice, vid se poslabša, sčasoma lahko privede do oslepitve; v zgodnji fazi se hujše okvare lahko preprečijo;
- retinopatija (pri nedonošenčkih): krvne žile v mrežnici se ne razvijajo normalno, zato se lahko pojavijo krvavitve; najhujši posledici sta odstop mrežnice in izguba vida. Tudi če jo ozdravimo, je večja možnost za škiljenje, kratkovidnost in slabši vid. (Žagar 2012: 127-128)

2.4 Psihološke in vedenjske značilnosti slepih in slabovidnih učencev

Jezikovni razvoj:

Kot navaja Žagar (2012: 128), med slepimi/slabovidnimi in videčimi ni razlik pri jezikovnem razvoju, slepi učenci, ki jezik le slišijo, naj bi bili celo bolj zainteresirani za učenje, saj je to njihov glavni kanal za komunikacijo z ljudmi. Manjše razlike se kažejo pri izražanju v začetnih fazah učenja jezika, ko so majhni otroci bolj orientirani nase (jezik je egocentričen), videči pa na aktivnosti drugih.

Intelektualne sposobnosti:

Drago Žagar (2012: 129) omenja raziskavo Daniela Hallahana in Jamesa Kauffmanna, ki sta ugotovila, da ni upravičeno pričakovati, da slepota pomeni nižjo stopnjo inteligentnosti. Vsekakor pa za merjenje nimamo ustreznega testa, ki bi slepim in slabovidnim zagotavljal

enake pogoje kot videčim (oziroma obratno; če jih prilagodimo slepim, ne bodo odgovarjali ostalim).

Razvoj pojmov:

Berthold Löwenfeld ugotavlja, da slepi uporabljajo dve vrsti taktilne zaznave (Žagar 2012: 129); sintetični in analitični dotik. Sintetični dotik služi za raziskovanje majhnih predmetov, pri katerem slepi lahko uporabi eno ali dve roki. Večina predmetov pa je prevelikih, da bi ga v celoti pretipali, zato slepi/slabovidni uporabijo analitični dotik. To pomeni, da otipajo posamezne dele predmeta in jih miselno povežejo v celoto. Slepa/slabovidna oseba torej stvari zaznava sukcesivno.

Zovko (1995: 56) navaja, da v teoriji prevladuje teza, da imajo slepi in slabovidni težave pri usvajanju pojmov, saj se morajo naslanjati na informacije osebe, ki vidi in se od njih učiti pojmov. Pojmov, ki jih je moč spoznati le z vidom, slepa oseba ne more usvojiti (na primer barve, pojem obzorje, modro nebo ...).

Po mnenju švicarskega psihologa Jeana Piageta so otroci že aktivni pri konstituiranju miselnega sveta. Svoj miselni svet posameznik oblikuje v štirih fazah razvoja, ki otrokom na vsaki stopnji omogoča kompleksnejše razumevanje sveta. Te faze so senzomotorična stopnja, stopnja predoperativnega mišljenja, stopnja konkretnih operacij in stopnja formalnih operacij. (Marentič Požarnik 2000: 142)

Slepi gredo pri svojem oblikovanju miselnega sveta skozi iste stopnje, vendar z zamiki (Zovko 1995: 57), B. Marentič Požarnik pa dodaja, da je razvoj abstraktnih pojmov v primerjavi z vrstniki upočasnen. (Marentič Požarnik 2000: 249)

Slepi torej dokazano lahko dosežejo povsem enake rezultate kot videči, vendar k temu veliko pripomorejo tudi različni dejavniki okolja: ustezen pedagoški pristop, zadostna strokovna podpora, dovolj visoka pričakovanja. (Žagar 2012: 130)

Vse to so tudi kompetence, ki jih mora imeti učitelj otrok s posebnimi potrebami, da lahko uspešno poučuje.

2.5 Slepí in slabovidni pri pouku

Posameznik prek vida dojame okrog 80 % vseh informacij, tudi informacije v vzgojno-izobraževalnem procesu so večinom posredovane vizualno, vendar strokovnjaki soglašajo, da je treba slepe otroke izobraževati na enak način kot videče, slepi potrebujejo le določene modifikacije, pedagoška načela pa ostajajo enaka. Pomembna razlika je le v pridobivanju informacij, in sicer po drugačnih senzornih modalitetah. (Žagar 2012: 132)

Prisotnost slepega ali slabovidnega učenca pri pouku zahteva mnogo več individualizacije in prilagoditev, na katere so mora pripraviti učitelj, o njih mora govoriti tudi z ostalimi učenci, v primeru, da se pojavijo predsodki, pa jih mora učitelj takoj razčistiti. Sicer pa se poučevanje slepih in slabovidnih v splošnem ne razlikuje od poučevanja ostalih učencev.

Pouk je prav tako sestavljen iz treh faz:

- kognitivna faza učenja: Učenec se seznani z novimi učnimi vsebinami, potrebuje individualiziran pristop in stimulatívno okolje. Učitelj mora ves čas preverjati ustreznost na novo usvojenih predstav, saj so zmožnosti vidnega zaznavanja omejene.
- faza fiksacije naučenih vsebin: To je faza ponavljanja in utrjevanja, še vedno je potrebno, da učitelj preverja predstave.
- faza avtonomnosti: V tej fazi preverjamo uporabo v konkretnih situacijah. Učitelj mora tudi od učencev z motnjami vida zahtevati samostojnost, pri delu učitelj stopnjuje hitrost. (Murn 2002: 17)

Kot sem ugotavljala v prejšnjem poglavju naloge, je inkluzija v primerjavi z integracijo širši pojem, saj zajema vzajemno prilagajanje šole in učenca. Šola mora upoštevati individualne potrebe učenca, posameznik pa se mora prilagoditi okolju. Uspešnost inkluzije je odvisna od več dejavnikov; slep oziroma slaboviden učenec mora biti usposobljen v spretnostih in veščinah, ki mu bodo pomagale pri delu; šola mora biti na inkluzijo pripravljena; pomembno je izobraževanje učiteljev o potrebah in delu s slepimi in slabovidnimi; opremljenost šole s specialnimi pripomočki; strokovna podpora tiflopedagogov; sodelovanje staršev ter

medsebojno sodelovanje in izmenjava izkušenj slepih in slabovidnih učencev. (Brvar 2010: 19)

2.5.1 Prilagoditev delovnega prostora

Učilnica, kjer dela slep/slaboviden učenec, mora biti ustrezno opremljena, učitelj naj se osredotoči predvsem na delovni prostor učenca. Kako bo učitelj uredil prostor, je sicer odvisno od potreb učenca (albinisti potrebujejo zatemnitev ...) ⁵, nujno pa je, da se drži nekaterih splošnih pravil. Svetloba naj na delovno mesto pada s strani. Če je le mogoče, naj bo celotna učilnica enakomerna osvetljena z dnevno svetlobo. Le-ta ne sme biti premočna ali prešibka, lahko povzroči glavobol, solzenje, slabo počutje ... (Brvar 2010: 20)

Učitelj se mora držati še treh pomembnih pravil, ki so povezani tudi s pripomočki slepega in slabovidnega. Delovna površina mora biti dovolj velika, saj so učbeniki v brajici večji, tudi ostali pripomočki zasedejo več prostora (računalnik ...). Učenec naj ima v razredu omaro, kamor lahko pospravi vse pripomočke. Učenčev delovni prostor naj bo dovolj blizu električne vtičnice, saj za delo potrebuje več pripomočkov.

Slep oziroma slaboviden učenec se bo navadil na razporeditev pohištva v učilnici, zato je pomembno, da ga opozorimo na vsako spremembo v prostoru. Paziti je treba tudi na red v učilnici: šolske torbe ne smejo ležati na tleh, stoli morajo biti ob mizi, okenska krila naj ne bodo odprta ... (Brvar 2010: 20)

2.5.2 Pripomočki za delo

Slep/slaboviden učenec pri svojem delu potrebuje več pripomočkov, ki jih delimo v tri skupine, in sicer optični, neoptični in elektronski pripomočki. (Murn 2002: 30-35)

⁵ Učitelj mora pri prilagoditvi upoštevati stopnjo prizadetosti vida ali vrsto okvare vida. Pri tem si lahko pomaga tudi sam in si napravi posebna očala, s katerimi si bo lažje predstavljal, kako vidi učenec. Pri izdelavi očal si lahko pomaga s folijo, si izreže manjše luknje ...

Optični pripomočki:

Te pripomočke predpiše očni zdravnik, namenjeni so korekciji slabovidnosti. Optični pripomočki so:

- očala ali kontaktne leče, lahko imajo tudi zatemnjena stekla – uporabljajo jih učenci, ki so občutljivi na svetlobo.
- teleskopska očala, ki jih uporabljajo učenci za branje z večje razdalje, obstajajo tudi teleskopska očala za branje in monokular (pripomoček za orientacijo v zunanjem prostoru).
- lupe, povečevala, lupna očala (nadomeščajo teleskopska očala) in hiperkorekcijska očala (očala z močnejšimi lečami in večjim številom dioptrij).
- teleskopi oziroma majhni daljnogledi.

Neoptični pripomočki

Neoptični pripomočki so razdeljeni na neoptične pripomočke za slabovidne in neoptične pripomočke za slepe. Prve lahko uporabljajo tudi videči, saj so namenjeni izboljšanju vidne zaznave. Neoptične pripomočke za slepe predpiše mobilni specialni tiflopedagog.

- Za slabovidne: debelejša pisala, stojalo za knjige (bralno površino približamo očem), papir z okrepljenimi črtami, knjige in besedila v povečanem tisku, označevalci vrstic in bralna okna (za sledenje vrstici napisanega besedila), geometrijski in merski pribor z okrepljenimi skalami.
- Za slepe: brajeva pisava, brajev pisalni stroj, gumijasta podlaga za pozitivno risanje, okviri in vodila za pisanje (okvir, ki slepemu omeji prostor za pisanje), merski instrumenti z brajevimi in tipnimi oznakami, posebna pisala za reliefno pisanje, brajev označevalec (za napise v brajevi pisavi, s katerimi označimo učbenike, kasete, mape ...)
- Pripomočki za slušno sprejemanje informacij: radio s kasetami ali zgoščenkami, diktafon, zvočne knjige, zvočni pripomočki za šport in ostala opravila (zvoneče žoge, govoreče tehtnice, zvočne ure ...)

Elektronski pripomočki

Med najpogostejše elektronske pripomočke sodijo:

- Govoreči žepni računalnik pretvori zapisano obliko v zvočno. Na voljo so le v tujih jezikih.
- Optakon – optični čitalec: za pretvorbo vidnega besedila v brajevo pisavo, ki jo slepi otipa v brajevi celici.
- Elektronsko povečevalo: ekran, na katerem lahko učenec prebere besedilo, posneto s pomočjo kamere in optično povečano.
- Osebni računalnik z brajevo vrstico: osebni računalnik ima pod tipkovnico nameščeno brajevo vrstico, ki omogoča pretvorbo besedila v brajevo pisavo. Učitelji lahko gradivo pripravijo in naložijo na prenosni disk, učenec ga bo uporabljal na svojem računalniku s pomočjo brajeve vrstice.
- Brajev tiskalnik: omogoča izpis besedil v brajevi pisavi.
- Optični čitalec: namenjen je optični zaznavi napisanega, ki slepemu omogoča samostojno branje besedil.
- Sintetizator govora: program prenosa zapisanega besedila iz zaslonske slike računalnika v zvok. Obstaja tudi slovenska verzija sintetizatorja.
- Zaslonski povečevalnik: omogoča povečavo informacij na zaslonu.
- Analogni povečevalnik z vgrajeno kamero: omogoča povečavo zapisa s papirja na poseben zaslon.
- Elektronska beležnica: Slepí učenci ga uporabljajo za zapisovanje krajših besedil.
- Prilagojena programska oprema: učenec jo bo potreboval za uporabo vseh računalniških pripomočkov. (Murn 2002: 32-35)

Slika 2: Brajeva vrstica

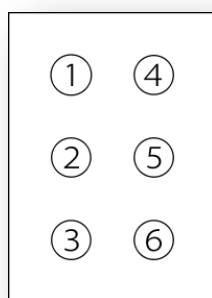
Vir: www.zveza-slepih.si

2.5.3 Brajeva pisava

Ker je pisava eden glavnih prenašalcev informacij, je nujno, da jo obvladajo tudi slepi in slabovidni, ki »berejo« s prsti.

Pisava za slepe se imenuje brajeva pisava, izumil jo je Louis Braille, ki je bil tudi sam slep. Gre za reliefni točkopis, ki slepim in slabovidnim omogoča, da pišejo in berejo. Samo metodo komunikacije oziroma »branje s prsti« je sprva razvil Charles Barbier, ki je po navodilu Napoleona osnoval posebno pisavo, s katero bi vojaki lahko komunicirali tudi ponoči. Pisava ni bila v uporabi, za vojake je bila namreč preveč zapletena. Luis Braille pa je na pariškem inštitutu za slepe ugotovil, da navadne pisave v reliefni obliki človeški prst ne more zaznati brez premikanja. Osnoval je novo obliko pisave, ki temelji na celici s šestimi luknjami. (Kermauner, Schmidt 2014)

Slika 3: Brajeva celica

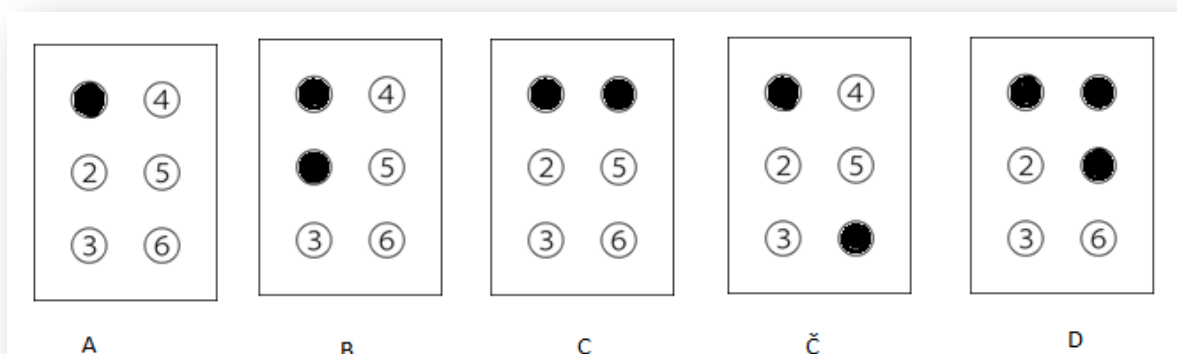
Vir: lastna obdelava

»Kombinacija poudarjenih in nepoudarjenih pik v celici omogoča zapis črk, števil, ločil ... Pike so reliefno izbočene in velike od 0,4 do 0,9 mm, ker to velikost slepi lahko normalno zaznava s tipom, orientacija je približna velikost kazalca.« (Brvar 2010: 47)

Nova razvijajoča se področja (inforamcijske tehnologije ...) zahtevajo svoje znake, zato so brajevi celici dodali sedmo in osmo piko, tako je možno oblikovati kar 252 znakov v brajici. (Gerbec 1999: 72)

Primer osnovnega zapisa črk:

Slika 4: Črke v brajici

Vir: lastna obdelava

Kot pravi Brvar (2010: 48) je za uspešno branje brajice nujen psihomotoričen razvoj otroka, s katerim začnemo že v predšolskem obdobju.

Otrok dela številne vaje, kot na primer prebiranje semen, iskanje parov na otip ... Vzgojitelj oziroma starši morajo biti v tem obdobju pozorni na otrokovo orientacijo v prostoru, orientacijo pri igri in tudi v brajevi celici. Branja brajice se slepi in slabovidni učijo tudi z različnimi pripomočki, kot so stavnice, demonstracijska tabela, črke abecede s pomenskimi tipnimi simboli (A za avto), brajev abecednik, dokler niso toliko usposobljeni, da lahko posežejo po knjigah v brajici. Pri branju brajice uporabnik po listu drsi s prsti obeh rok in se tako tudi lažje orientira. (Brvar 2010: 48)

Slepi in slabovidni se morajo naučiti tudi grafične pisave, saj jo bodo potrebovali v vsakdanjem življenju, na primer pri podpisovanju. Vsekakor pa je nujno, da se slepi in slabovidno naučijo branja brajice, pri branju se v možganih odvijajo drugačni procesi kot le pri poslušanju, česar se morajo zavedati tudi učitelji književnosti.

2.5.4 Mobilna tiflopedagoška služba

Mobilna tiflopedagoška služba ima več nalog, saj svetuje in pomaga slepemu/slabovidnemu učencu, učitelju in staršem. Staršem mobilni tiflopedagogi pošiljajo informacije in pisna navodila o vzgoji slepega/slabovidnega otroka (socializacija, orientacija, razvoj preostalega vida ... Pomembno je, da starše nauči, naj delajo z otrokom in ne namesto njega.), seznanjajo

jih z možnostmi šolanja, organizirajo seminarje za starše, kjer dobijo natančnejša navodila, med seboj si izmenjujejo izkušnje, prav tako pa mobilna tiflopedagoška služba straše seznanja s praktičnimi nasveti, kot so vključitev v Zvezo slepih in slabovidnih, o pridobivanju olajšav ... Starši so prav tako zelo pomemben dejavnik, ki vpliva na uspešno inkluzijo slepega/slabovidnega učenca, zato je nujno uspešno sodelovanje, staršev, šole in mobilne tiflopedagoške službe.

Slep/slaboviden učenec, ki uporablja le brajico, pri pouku vedno potrebuje pomoč tiflopedagoga; na razredni stopnji pomoč učitelja razrednega pouka – tiflopedagoga, na predmetni stopnji pomoč predmetne učiteljice – tiflopedagoge. Mobilni tiflopedagog učencu pomaga pri učenju desetprstnega slepega tipkanja, učenju brajice, vajah orientacije in komunikacije ter pomaga pri učenju samourejanja in socializacije.

Mobilna tiflopedagoška služba občasno sodeluje tudi pri pouku integriranega učenca, saj le tako lahko učiteljem posreduje natančna navodila ter svetuje učiteljem. Prav začetek dela s slepim in slabovidnim učencem je za učitelje, ki s tem nimajo izkušenj, najtežji. Zato je nujno, da se učitelji in strokovni delavci na večinski šoli seznani z osnovami tiflopedagogike (seminarji, tečaji, delavnice ...).

Delo učiteljev na večinskih šolah usmerja mobilni tiflopedagog. Ta učiteljem svetuje glede načinov dela s slepim/slabovidnim učencem, spremlja in svetuje glede vključitve učenca v razred, organizira delavnice, na katerih učitelji spoznajo prilagojene pripomočki, učna sredstva, specialne metode dela s slepimi in slabovidnimi. Naloga mobilnega tiflopedagoga pa ni le svetovanje učiteljem, s koristnimi napotki pomaga tako svetovalnim delavcem kot tudi vodstvu šole. (Brvar 2010: 23-24)

3 ZAVOD ZA SLEPO IN SLABOVIDNO MLADINO LJUBLJANA

Zavod za slepo in slabovidno mladino je državna institucija in edini javni zavod, katerega dejavnost je izvajanje prilagojenih vzgojno-izobraževalnih programov za slepe in slabovidne od vrtca do srednje šole, obravnava slepih in slabovidnih, svetovanje, usposabljanje ter podpora slepim in slabovidnim ter njihovi ožji in širši okolici.

V okviru Zavoda deluje več enot s specifičnimi zadolžitvami, kot so izvajanje vzgojno-izobraževalnih dejavnosti za slepe in slabovidne z nudenjem specialnih znanj (orientacija in mobilnost, komunikacijske tehnike za slepe in slabovidne, vsakodnevne veščine, športne in prostočasne dejavnosti, socialne veščine in socializacija...), podpora inkluzivnim procesom s pripravo in izvajanjem usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju za delo s slepimi in slabovidnimi, pomoč in podpora staršem slepih in slabovidnih otrok, prostor za medsebojno srečevanje oseb z motnjami vida, vključenih v inkluzivne programe, in oblikovanje programov ozaveščanja in informiranja javnosti o posebnih potrebah slepih in slabovidnih.⁶

Zavod za slepo in slabovidno mladino danes deluje na obrobju centra Ljubljane, na Langusovi ulici 8.

V začetku 19. stoletja so zavode za slepe in slabovidne imeli tudi v takratni Avstro-Ogrski, tam so se šolali tudi Slovenci. Prva ustanova za slepe in slabovidne je bila v Ljubljani ustanovljena leta 1919, v njej pa organizirana osnovna šola, za učence pa so pripravili tudi delavnice za usposabljanje v pletarstvu in ščetarstvu. Učne pripomočke so kupili v tujini, prvi Abecednik v brajevi pisavi (Početnica) je napisal takratni upravitelj Zavoda, Josip Kobal. Učiteljice so se seznanile z delom na dunajskem zavodu za slepe.

Zavod se je 3 leta kasneje, leta 1922, preselil v Kočevje, vendar so bili tam skromnejši pogoji dela kot v Ljubljani. Poleg oddaljenosti od kulturnega središča, pa je pomanjkanje prostora omejilo število uporabnikov, teh je bilo le 30, pouk pa so izvajali v treh kombiniranih oddelkih. Leta 1944 so se tako preselili nazaj v Ljubljani, del prostorov jim je odstopil Zavod za gluho mladino, po vojni, leta 1946, pa se je Zavod za slepe in slabovidne preselil na Langusovo ulico v Ljubljani, kjer je še danes. Voja je poskrbela tudi za vedno več oslepelih

⁶ Vir: <http://www.zssm.si/>

otrok, ki so prihajali v Zavod. Mnogi so oslepele kot žrtve vojne ali nepremišljene igre z eksplozivnimi telesi. Težko nalogo je takrat Zavod uspešno reševal z osnovno šolo in opismenjevanjem ter usposabljanjem za pletarje, ščetarje ter s tečaji za prve telefoniste.

V tem času se je vedno bolj kazala tudi potreba po uporabi posebnih učnih pripomočkov in prilagoditev za slepe in slabovidne, v ta namen so leta 1965 dogradili in moderno opremili šolsko stavbo. Učenci so dobili svetle učilnice, prostore za dnevno bivanje, predšolski oddelek in kabinete za specialno usposabljanje (v skladu z zagotavljanjem primernih pripomočkov, prilagoditev in dobrega počutja varovancev Zavoda so v letu 2010 odprli prav poseben Vrt čutil). Slepí in slabovidni so se v Zavodu izobraževali vse do uveljavitve Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, ki predvideva vključitev v inkluzivne šole.

Leta 2004 je ustanovitelj, Ministrstvo za šolstvo in šport, priključil celotni izobraževalni del Centra slepih in slabovidnih iz Škofje Loke Zavodu za slepo in slabovidno mladino. S tem so se v Zavodu pričeli izvajati tudi programi srednjega strokovnega in poklicnega izobraževanja. Z novim aktom o ustanovitvi je Zavod postal edina nacionalna izobraževalna institucija v državi, ki izvaja vzgojno-izobraževalne programe za slepe in slabovidne otroke in mladostnike od predšolskega obdobja do zaključka srednje šole.⁷

3.1 Primerjava metod dela v rednih osnovnih šolah in v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

Poučevanje v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani se v nekaterih značilnostih razlikuje od poučevanja v rednih osnovnih šolah, delo je prilagojeno učencem.

Modela se med seboj ne razlikujeta v številu ur pouka, številu učiteljev v razredu, dolžini učne ure, rabi učbenikov, domačih nalogah, govornih vajah, samostojnem učenju, računalniškem opismenjevanju, preverjanju in ocenjevanju ter obšolskih dejavnostih. (Forte 2013: 198)

Kar nekaj pa je prilagoditev glede števila učencev v razredu, rabi delovnih zvezkov, učnih listov, podajanja snovi, skupinskega dela, pripomočkov, učiteljeve priprave in prilagoditve terenskega dela.

⁷ Vir: <http://www.zssm.si/>

Tabela 2: Razlike med izobraževanjem v ZSSM in inkluzivnih osnovnih šolah

RAZLIKE V MODELIH IZOBRAŽEVANJA	ZAVOD	REDNA ŠOLA
število učencev v razredu	največ 5	največ 30
uporaba delovnih zvezkov	ne	da
učni listi	da, vendar ne za slepe	da
podajanje snovi	pripoved, opis, možnost tipnega prepoznavanja (geografija)	pripoved, predavanje
skupinsko delo	ne	da
učni nart	standardni, po uredbi ministrstva in s prilagoditvami	standardni, po uredbi ministrstva
pripomočki	nestandardni (lupe, modeli, brajeve vrstice ...)	standardni (računalnik, atlas ...)
učiteljeva priprava	da + strokovna tiflopedagoška znanja	da
terensko delo	da – v manjši meri	da

Vir: Forte 2013: 198

4 KOMPETENCE UČITELJA PRI DELU S SLEPIMI IN SLABOVIDNIMI

4.1 Vloga učitelja pri delu otroki s posebnimi potrebami

Že iz same definicije pojma inkluzija (prilagajata se tako otrok kot okolje), je razvidno, da je za uspešnost uresničevanja inkluzije nujna podpora okolja. Inkluzija v vrtcih in osnovnih šolah je v veliki meri odvisna od usposobljenosti učiteljev. B. Marentič Požarnik (2003: 104) opozarja: »Učitelj, ki zna ustvariti vsem, še posebno pa otrokom s posebnimi potrebami primerno socialno in učno okolje, je osrednji člen uspešnosti tega ukrepa.«

Kot zagovarja B. Marentič Požarnik (2003: 105), uspešnih strokovnih delavcev ne bomo dobili le z dodatnimi seminarji in predmeti na fakultetah, temveč se mora učitelj iz nekoga, ki posreduje znanje, preleviti v učitelja, ki spodbuja uspešno učenje z usmerjenimi metodami. To bo učitelj lahko dosegel le, če je temu naklonjena kultura šole kot celote in šolska politika.

Izobraževanje samo mora biti povezava teoretičnih izhodišč s praktičnimi izkušnjami, B. Marentič Požarnik tako opredeljuje vse tri glavne dimenzije poklicnega razvoja učitelja: spoznavno (deklerativno znanje), praktično (spretnosti), moralno (stališča, vrednote). (Marentič Požarnik 2003: 109)

Na vseh treh dimenzijah lahko določimo znanje, ki ga potrebuje učitelj otrok s posebnimi potrebami.

Učitelj mora razpolagati s širokim spektrom pedagoških znanj, ki razlagajo posebnosti poučevanja otrok s posebnimi potrebami, prav tako mora poznati razvojne značilnosti otrok s posebnimi potrebami, vzroke, možne načine obravnave teh otrok, institucije, zakonodajo.

Pri pouku mora učitelj znati prepoznati določene vedenjske značilnosti, ki so posledica otrokove potrebe, sodelovati mora pri pripravi načrta obravnave otroka. Tako za integriranega otroka kot za ostale je koristno, da učitelj obvlada še nekatere posebne metode, kot so strategije uspešnega učenja, uravnavanje vedenja, premagovanje bralnih težav ... Učitelj mora vzpostaviti kvalitetno odnosno komunikacijo (medosebni odnosi zaupanja, občutek varnosti,

primerna klima sprejemanja ...), nenazadnje pa mora dobro sodelovati tako s starši kot z ostalimi strokovnjaki.

Za uspešno poučevanja pa so pomembna učiteljeva stališča in vrednote. Zavedati se mora stališč do drugačnih in razčistiti s svojimi stereotipi in predsodki, znati mora uravnavati svoja pričakovanja (ta imajo močan vpliv na učence), ki nikakor ne smejo biti prenizka. V vsakem otroku mora najti »močne točke«, ter jih pozitivno vrednotiti.

Slika 5: Učiteljeve kompetence

Vir: Marentič Požarnik 2003: 109-110

4.2 Kompetence učiteljev, ki poučujejo slepe in slabovidne

Vse kompetence, ki veljajo za učitelje otrok s posebnimi potrebami, seveda veljajo tudi za učitelje slepih in slabovidnih, večina od kompetenc pa je več kot dobrodošla tudi, če učitelji v razredu nimajo učenca s posebnimi potrebami. Kot navaja T. Murn (2002: 18), je najpomembnejše, da se učitelj seznani z značilnostmi, ki spremljajo pouk slepega oziroma

slabovidnega učenca⁸. Učitelj mora ves čas pridobivati znanja za delo s slepimi in slabovidnimi, na različnih seminarjih tako tiflopedagogi učitelje seznanijo z zakonitostmi vede, pripomočki, ki jih uporablja učenec, osnovami vodenja in spremljanja slepega/slabovidnega učenca ...

Za vsakega učitelja je pomembno, da je dober retorik, še toliko bolj pa je ta lastnost pomembna za učitelja slepih in slabovidnih, ki svet in predmet poučevanja spozna le prek učiteljeve pripovedi. Učenec nebesedne komunikacije ne zazna, zato mora učitelj čustva vključiti v govor, poskrbeti za pravilno stavčno intonacijo in ustrezno hitrost govora. Pomembna je tudi vsebina, ne le slep, vsak učenec si bo povedano lažje zapomnil, če bo učitelj pripoved obogatil s primeri iz prakse in anekdotami.

Ena od pomembnih kompetenc je tudi poznavanje brajeve pisave; učitelji se je lahko naučijo na seminarjih, za njih bo tudi lažje, saj sistem lahko prepoznajo s pomočjo vida.

Učitelj si pri svojem delu lahko pomaga s posebej prilagojenimi didaktičnimi pripomočki, ki jih učenec sprejema še z ostalimi čutili (sluh, tip, vonj), pomembno je tudi poimenovanje barv; slabovidni jih zaznajo, slepi pa si o barvah ustvarijo lastno izkustveno poimenovanje. Slepega/slabovidnega učenca mora učitelj čim bolj vključiti v pouk, učenec mora biti aktiven, informacije mora poiskati sam ali čim bolj samostojno. (Murn 2002: 18)

4.3 Navodila za delo s slepimi in slabovidnimi

Zavod Republike Slovenije za šolstvo je na svojih spletnih straneh objavil tudi Navodila za delo s slepimi in slabovidnimi učenci (2003: 15), ki so del širših navodil učiteljem za delo z otroki s posebnimi potrebami. Navodila so povzeli v dveh poglavjih, ki obravnavata organizacijo in izvajanje pouka, na tak način navodila predstavljam tudi v diplomski nalogi.

4.3.1 Organizacija pouka

⁸ Ved o poučevanju slepin in slabovidnih se imenuje tiflopedagogika.

Zelo pomemben je prostor, kjer se izvaja pouk. Ta mora biti ustrezno osvetljen, miza in sedež slepega/slabovidnega učenca morata biti na ustreznem mestu, prav tako mora imeti na razpolago dovolj prostora za potrebščine in pripomočke. V prostoru je pomemben red, ki slepemu zagotavlja občutek varnosti. V različnih učilnicah naj ima mizo vedno na istem mestu, hojo in orientacijo po šoli lahko olajšamo z orientacijskimi pripomočki⁹.

Veliko pozornosti mora učitelj nameniti tudi ustreznim didaktičnim pripomočkom in opremi. Učbeniki in delovni zvezki naj bodo v povečanem tisku, tiskani na papirju, ki se ne blešči (tak papir naj bo tudi v zvezkih), pisava naj bo brezserifna. Fotografije in slike morajo biti jasne in kontrastne. Priporočljivo pisalo so flumastri (intenzivna sled), v kolikor puščajo odtis na naslednji strani, naj učenec v zvezku eno stran spušča. Brajeva pisava zahteva debelejši papir, torej večji obseg učbenikov, prav tako bo slep/slaboviden učenec imel več pripomočkov, na Zavodu RS za šolstvo zato priporočajo, naj ima vsak učenec dva kompleta za delo: enega v šoli in drugega doma. V Navodilih za delo s slepimi in slabovidnimi (2003: 15) so navedeni tudi ostali pripomočki, ki jih priporoči strokovna komisija, ki poda tudi strokovno mnenje v postopku usmerjanja.

Zavod RS za šolstvo opredeljuje tudi naloge učitelja, svetovalnega delavca in ravnatelja. Vsekakor pa mora učitelj upoštevati tudi organizacijo časa slepega in slabovidnega učenca. Ti za svoje delo porabijo nekoliko več časa, načeloma mu moramo omogočiti 50 % podaljšanje časa.

4.3.2 Izvajanje pouka

Pri poučevanju in učenju slepega/slabovidnega učenca mora učitelj izhajati iz značilnosti in sposobnosti učenca. Učitelj mora razumevanje in uporabo snovi preverjati večkrat in na manjših enotah, snov naj podaja razločno in glasno, prav tako na jasnost in razločnost učitelj pazi pri izročkih.

Slep ali slaboviden učenec mora pri preverjanju in ocenjevanju doseči enak standard znanja kot videči sošolec, torej mora učitelj zagotoviti nepristransko preverjanje znanja z ustreznimi prilagoditvami (podaljšan čas, prilagoditev gradiva, ustrezen prostor ...). Pri ocenjevanju

⁹ Pot do šole in orientacijo po šoli slepega/slabovidnega učenca nauči učitelj za orientacijo in mobilnost slepih.

mora učitelj slediti realizaciji individualiziranega programa, v delu, kjer so predvidene težave, mora upoštevati tisti minimalni standard, ki še zagotavlja enakovrednost programa. Preverjanje znanja mora biti dovolj pogosto, saj le tako lahko učitelj zazna težave pri razumevanju snovi.¹⁰

¹⁰http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/9letka/5-3.asp.htm

5 POUK KNJIŽEVNOSTI

Po Salamanški konfenci leta 1991 so otroci s posebnimi potrebami, tudi slepi in slabovidni, vključeni v navadne osnovne šole, za njih torej veljajo učni načrti za osnovne šole, raven zahtevanega znanja je enaka kot pri ostalih učencih. Tako je tudi pri pouku jezika oziroma književnosti, kjer ima vid še toliko večji pomen.

Boža Krakar Vogel (2004: 14) navaja, da je »književnost, kot za šolsko rabo s skupnim izrazom imenujemo literarna besedila (literaturo, besedno umetnost, leposlovje) in njihove literarnovedne razlage ter klasifikacije, pri književnem pouku učna vsebina iziroma učna snov – realna osnova, na kateri se razvija učni proces in prek katerega se vzpostavljajo odnosi med učencem in učiteljem.«

Za usvojitev učne snovi (pridobivanje informacij) in za učenje kakovostnega branja literature je ključna dejavnost branje. (Krakar Vogel 2004: 22)

Kot sem ob pregledu literature ugotovila v prejšnjih poglavjih, slepi in slabovidni lahko berejo brajevo pisavo, pri latinici pa si pomagajo s povečanim tiskom in raznimi pripomočki. Tudi slepi in slabovidni se že v predšolskem obdobju na nevsiljiv in zabaven način lahko učijo spretnosti, ki jim bodo pomagale pri kasnejšem učenju branja oziroma učenju brajice. Te se učijo prek razvijanja tipnih zaznav, fine motorike in demonstracijske brajeve vrstice. (Brvar 2014: 89). Za slepe so tudi knjige drugačne; lahko posegajo po zvočnih knjigah, tipankah in zvočno-tipnih knjigah. (Brvar 2014: 91)

5.1 Gradiva za pouk književnosti

»Berilo/učbenik književnosti je temeljna šolska knjiga, namenjena vzgoji in izobraževanju. Književnoumetnostna in književnoznanstvena vsebina, ki se izbere za berilo/učbenik, je podvržena metodičnemu oblikovanju. Vsebina berila/učbenika je določena z učnim načrtom.« (Rosandić 1991: 274)

Pouka književnosti si brez ustreznega berila torej ne moremo predstavljati. Vsebine berila določa aktualni učni načrt za slovenski jezik, Ministrstvo za šolstvo in šport (danes

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport) je zadnjega izdalo leta 2011. Rosandić je berila oziroma učbenike tipologiziral po več kriterijih; glede na namembnost ločimo berila/učbenike za nižje in višje razrede osnovne šole ter za berila/učbenike za srednje šole. (Rosandić 1991: 275)

V današnjem času devetletne osnovne šole, bi osnovnošolska berila lahko razdelili na triade oziroma triletja osnovne šole¹¹ (tako je razdeljen tudi učni načrt).

Prav tako Rosandić (1991: 276) navaja tipologijo beril/učbenikov po načinu prinašanja književnega gradiva. Med njimi omenja razvejane berila/učbenike, ki pisano besedo dopolnjujejo z dopolnilnimi viri (delovni zvezki, zapisi in posnetki na zgoščenkah ...). To bi bilo vsekakor zelo dobrodošlo pri berilih, ki jih uporabljajo slepi in slabovidni, vendar se moramo zavedati, da sta branje in poslušanje dve dejavnosti, ki lahko sprožita različne predstave (intonacija, barva glasu ...).

Učitelji pri pouku književnosti literarna dela izbirajo po več načelih. To so:

- recepcijsko,
- literarnozgodovinsko,
- literarnoteoretično načelo in
- načelo nacionalne oziroma mednarodne primerljivosti in pomembnosti. (Krakar Vogel 2004: 62)

V osnovni šoli je pomembna izbira po recepcijskem načelu. Tu je v ospredju učenec oziroma stopnja njegovega bralnega razvoja. Meja med kanonizirano in trivialno literaturo je zabrisana, pomembna je motivacija za branje. Kasneje, ko učenec dobi nekaj bralne izkušenosti, recepcijsko načelo dopolnjuje ostala načela. (Krakar Vogel 2004: 62)

Tako v ospredje pride literarnozgodovinsko načelo (Pri izboru je pomemben literarnozgodovinski razvoj, obdobja ...), literarnoteoretično (Dela se razvstijo po motivitiki, žanru, tematiki ...), načelo nacionalne oziroma mednarodne primerljivosti in pomembnosti (Najprej so v ospredju domači avtorji.) (Krakar Vogel 2004: 62-64)

¹¹ Prva triada zajema učence v 1., 2. in 3. razredu, druga triada v 4., 5. in 6. razredu, tretja triada v 7., 8. in 9. razredu osnovne šole.

Pouk književnosti ne posreduje le informacij, temveč tudi vzgaja bralce. Ob koncu osnovne šole naj bi učenec imel razvit pozitiven odnos do branja, na kar vplivajo začetna pozitivna bralna doživetja, ki spodbujajo nadaljnje branje, razmišljanje in vrednotenje. (Krakar Vogel 2004: 74)

5.1.1 Tipne slikanice – tipanke

Eden od načinov prvega spoznavanja književnosti so tudi tipne slikanice oziroma tipanke. Slikanice igrajo pomembno vlogo pri otrokovem oblikovanju pojmov, zato je pomembno, da prek njih svet in pisano besedo spoznavajo tudi slepi in slabovidni, ki na ta način spoznavajo tudi črke brajice. Kot poudarja dr. Aksinja Kermauner, tiflopedagoginja, pisateljica in oblikovalka tipank, so tovrstne slikanice primerne za vse otroke, ne le slepe, saj so motivacija za branje.¹²

Motivacijo in zanimanje za branje pri najmlajših bralcih vzbujajo slike. Te so prav tako pomemben element tipnih slikanic, le da morajo biti dostopne tipni zaznavi. Kot ugotavlja A. Kermauner, si slepi na podlagi materiala, iz katerega je izdelana slika, lahko ustvarijo občutek o topli ali hladni zaznavi. (Kermauner 2005: 28)

Ena od tipnih slikanic je tudi *Žiga špaget gre v širni svet* Aksinje Kermauner, ki je bila uvrščena tudi v mednarodno zbirko bralnih gradiv za otroke s posebnimi potrebami. Zgodba poteka linearno, je zabavna, jezik pa slikovit in poln inovacij (» ... skoraj sem se popeškalo od strahu.« (Kermauner 2012), dodan je zapis v brajevi pisavi, ilustracije Zvonka Čoha pa so čiste in preproste, da jih slepi lažje otipajo. Zanimanje pri najmlajših bralcih zagotovo zbudi tudi vključevanje še enega čuta, vonja. Ko bralec podrgne jabolko, ta prav prijetno zadiši. Na koncu slikanice je še dodatek za starše in učitelje.

Tipanka *Žiga špaget gre v širni svet* je izšla leta 2010, ponatisnjena je bila v letu 2012, po podatkih sistema COBISS pa jo najdemo v večini slovenskih splošnih knjižnic in je tako dostopna vsem bralcem.

¹² Vir: <http://www.bralno-drustvo.si/2012/07/25/16-nordijska-konferenca-branju/>

Slika 6: Žiga špaget gre v širni svet

Vir: <http://www.zalozbamis.si/knjiga/ziga-spaget-gre-v-sirni-svet/>

Slovenske splošne knjižnice uporabnikom ponujajo še tipanki *Zakaj so zebre progaste*, posebno izdajo v brajici, avtorice Lilijane Praprotnik Zupančič, (mlajšim) bralcem bolj znane Lile Prap. Tipanka na zabaven način odgovarja na vprašanja o živalih, obenem pa slepi lahko živali tudi otipajo (drugečen tisk, obrisi živali so izbočeni). Slikanica – tipanka je izšla leta 2010 pri založbi Mladinska knjiga v nakladi 500 izvodov.

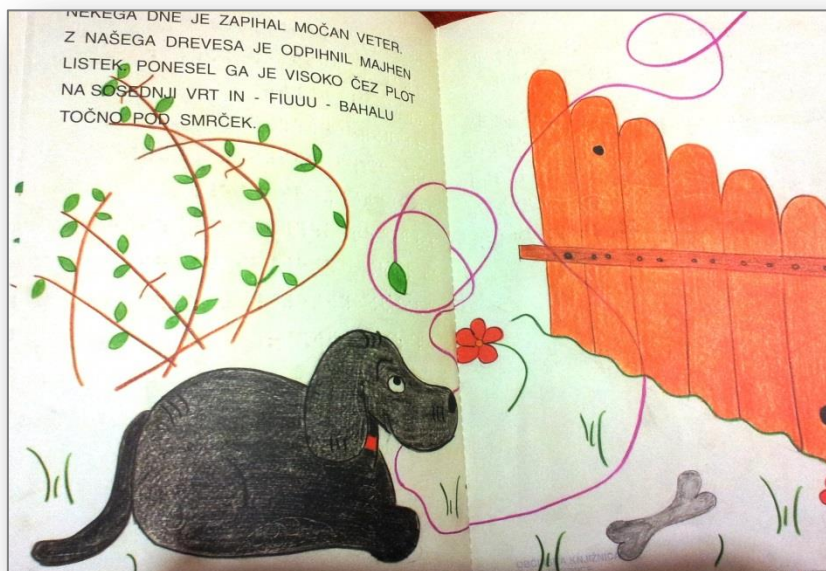
Slika 7: Zakaj so zebre progaste?

Vir: lastna obdelava

Že leta 2007 pa je pri Društvu za enake možnosti slepih DEMS izšla slikanica v brajevi pisavi *Kužek Bahalo* Bojana Gruma. Gre za preprosto slikanico, ki na eni strani ponuja del zgodbe, na drugi strani pa je zapisana še v brajici (na spodnji sliki je brajica na desni strani).

Slika 8: Kužek Bahalo

Vir: lastna obdelava

6 OSTALE MOŽNOSTI SPOZNAVANJA KNJIŽEVNOSTI ZA SLEPE IN SLABOVIDNE

6.1 Knjižnica za slepe in slabovidne in splošne knjižnice po Sloveniji

K poznavanju književnosti in branju veliko pripomorejo tudi knjižnice. Od februarja 2013 do junija 2015 v Sloveniji poteka projekt vzpostavitve nove knjižnice za slepe in slabovidne. Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada, in sicer v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov, razvojne prioritete Enake možnosti in spodbujanje socialne vključenosti in prednostne usmeritve Dvig zaposlenosti ranljivih družbenih skupin na področju kulture in podpora njihovi socialni vključenosti.

Jedro projekta predstavlja vzpostavitev prostorov za delovanje Knjižnice slepih in slabovidnih Minke Skaberne, vzporedno pa se izvajajo številne strokovne, izobraževalne in kulturne aktivnosti, namenjene tako slepim in slabovidnim kot tudi širši javnosti. Pomemben del projekta predstavlja tudi pospešena produkcija knjižničnih gradiv v brajici in zvočnem zapisu. V mp3 obliko bodo prilagodili 287 naslovov, kar predstavlja 27-odstotno povečanje v primerjavi s stanjem na začetku projekta, v brajico pa 30 naslovov. Novost je tudi dodaten format zapisa zvočnih knjig, format DAISY, ki bo za razliko od obstoječe mp3 oblike omogočal strukturirano branje, torej prehajanje med stranmi in poglavji v knjigi, kar je za slepe in slabovidne velik korak naprej. V okviru projekta bodo izdelali prvih 150 DAISY knjig v Sloveniji.

Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne deluje pod okriljem Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije, trenutno je v knjižnico včlanjenih 1661 oseb. Možna je izposoja zvočnih knjig ali knjig v brajici. V brajico je prilagojenih 1167 knjižnih del, na avdiokasete je bilo posnetih 2548 del, v digitalnem zapisu mp3 pa je na voljo 3780 del slovenskih in tujih avtorjev. Izposoja je možna po pošti, prek spleta ali pa neposredno v knjižnici.

S selitvijo knjižnice za slepe in slabovidne so že začeli letos poleti, novi prostori so na Kotnikovi 32 v Ljubljani. Knjižnica Minke Skaberne bo predstavljala nov model knjižnice za prihodnja desetletja, ki bo omogočal večjo socialno vključenost ranljive skupine v družbo ter lažjo dostopnost do informacij in knjižničnih gradiv v prilagojenih tehnikah in oblikah, saj je

to edina knjižnica v Sloveniji, kjer gradivo slepim prilagajajo in ga tudi izposojajo. Na voljo bodo tudi trije novi časopisi, in sicer zvočni časopis Naš glas, časopis v brajici Zrno in časopisvpovečanem tiskuOko. Knjižnica za spodbujanje bralne kulture in pismenosti med slepimi in slabovidnimi vsako leto organizira državno tekmovanje v branju in pisanju brajice ter desetprstnem tipkanju.¹³

6.2 Gledališče slepih in slabovidnih Nasmeh

Od leta 1996 v Sloveniji deluje tudi Gledališče slepih in slabovidnih Nasmeh, ki je edinstveno tovrstno gledališče pri nas. Združuje slepe in slabovidne gledališke ustvarjalce iz vse Slovenije, trenutno je igralcev, spremljevalcev in strokovnih delavcev v gledališču okrog 30, v zadnji predstavi Oh, te nore ženske je bilo aktivnih pet igralcev in spremljevalcev.

Sicer pa so prvi zametki gledališča nastali na raziskovalnih taborih, ki jih vsako zimo in poleti organizira Karitas. Na teh taborih so v okviru gledališke delavnice uprizorili več predstav, med njimi Županovo Micko, V Zali, izdali so tudi gledališko zloženko TV Kolpa. Prav med uprizarjanjem Županove Micke po celotni Sloveniji se je rodila ideja o ustanovitvi Gledališča slepih in slabovidnih Nasmeh, ki je zaživel v novembru 1996.

Nasmehov prvenec je bila komedija Valentina Katajeva Dan oddiha, sledili sta predstavi Scarniccija in Tarabusija Častni povabljenec in Hansa Weigla Namišljeni zdravnik. Z vsemi predstavami so gostovali po Sloveniji in jih ponovili več kot 30-krat. Po nekajletnem premoru so v sezoni 2010/2011 pripravili popolnoma novo zvrst; simbolno dramo nobelovca Mauricea Maeterlincka Slepici, ki je bila svojevrsten izziv za novo ekipo in ambiciozen projekt vseh sodelujočih. Vse predstave je režirala Mateja (Fabjan) Mlačnik, mentorica pa je bila Alenka Bole Vrabec. Med dosežki velja omeniti priznanje Linhartova značka, ki jo je za posebne dosežke v gledališču, in sicer za vlogo upravnice v komediji Dan oddiha, dobila igralka Nasmeha Metka Pavšič. V sezoni 2010/11 so za predstavo Slepici dobili tudi posebno priznanje selektorja Linhartovega srečanja za Gorenjsko. Lani so pod mentorstvom Mateje Mlačnik pripravili zloženko monokomedij Alda Nikolaja Oh, te nore ženske, ki jo je režirala

¹³ Vir: <http://www.kss-ess.si/>

Alenka Bole Vrabec. Trenutno se že pripravljajo na nove predstave, naslovi le-teh sicer še niso znani, v načrtu pa imajo tudi sodelovanje s svetovnimi gledališči slepih in slabovidnih.

Igralke in igralci se po odru sproščeno gibljejo, to jim omogoča veliko vaje, občutek za prostor ter posebne scenske oznake na tleh. Na vseh odrih, na katerih nastopajo, je scena postavljena v istem razmerju, tako da igralci točno vedo, kam stopiti. Naučiti se morajo precej več kot le tekst (tega dobijo napisanega v brajici ali posnetega) – učijo se gibov, mimike, gest, kretenj, in kot poudarja Mlačnikova, tudi pogleda v soigralca, kar je videčim samoumevno. Na odru vse to združijo v mozaik gledališke predstave.¹⁴

¹⁴ Vir: pogovor z Matejo Mlačnik

EMPIRIČNI DEL

7 OPREDELITEV PROBLEMA

V svoji diplomski nalogi raziskujem gradiva za pouk književnosti, ki jih uporabljajo slepi in slabovidni, obenem pa sem se osredotočila tudi na njihov odnos do branja. Le-tega si (videči) nikakor ne moremo predstavljati brez vida, čutila, prek katerega dobimo kar 80 % vseh informacij. Slepí si pri branju pomagajo z različnimi pripomočki, z brajico, z gradivom, ki ga na različne načine prilagajata dve knjižnici, Knjižnica slepih in slabovidnih Milke Skaberne in knjižnica Zavoda za slepo in slabovidno mladino.

V empiričnem delu diplomske naloge sem se osredotočila na pouk književnosti v Zavodu za slepo in slabovidno mladino, kjer slovenščino poučuje mag. Tatjana Murn, ki je podpisana tudi pod številna strokovna dela in članke s področja tiflopedagogike, ter na pouk književnosti v navadnih osnovnih šolah, kamor se prav tako lahko vključujejo slepi in slabovidni učenci.

V nadaljevanju bom predstavila gradiva za pouk književnosti, ki jih uporabljajo profesorice slovenščine na zavodu in v rednih osnovnih šolah, v posebnem poglavju pa se bom osredotočila na prilagajanje gradiva.

Na koncu diplomske naloge bom skušala prikazati še odnos do književnosti tako slepih in slabovidnih učencev kot tudi vseh ostalih slepih in slabovidnih.

O pouku književnosti in gradivih za poučevanje le-te sem že na začetku postavila nekaj hipotez, ki jih bom v empiričnem delu skušala potrditi oziroma ovreči. Te hipoteze so:

H1: Gradiva za poučevanje književnosti slepih in slabovidnih se razlikujejo od gradiv za poučevanje književnosti v rednih osnovnih šolah.

H2: Učitelji pri pouku književnosti za lažjo uporabo gradiv uporabljajo razne prilagoditve.

H3: Slepí/slabovidni učenci imajo pri usvajanju snovi pri pouku književnosti težave.

7. 1 Metodologija

Pri svojem delu sem si pomagala s strukturiranimi intervjuji, ki sem jih sproti dopolnjevala s podvprašanji.

Osnovne šole po Sloveniji obiskuje 60 slepih in slabovidnih. Podatke o šolah, ki imajo vpisane slepe in slabovidne učence, sem pridobila prek Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, pomagala sem si s spletnimi stranmi šol in tako pridobila elektronske naslove profesorice. Vsem sem vnaprej poslala vprašalnike in jih nato še enkrat kontaktirala ter intervjuje opravila po telefonu. Odzvalo se je devet profesorice slovenskega jezika v osnovnih šolah po Sloveniji, učence učijo v zadnjih treh razredih osnovne šole.

Na Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana sem se dogovorila za sestanek s profesorico slovenščine mag. Tatjano Murn, ki je tudi mobilna tiflopedagoginja, in knjižničarko Nino Schmidt, ravnateljici Katjuši Koprivnikar pa sem zaradi pomanjkanja časa krajši vprašalnik poslala.

Za vse intervjuvance sem že prej sestavila vprašalnike, ki sem jih razdelila na več sklopov, ki jih v nadaljevanju predstavljam tudi v svoji diplomski nalogi. Ti sklopi so: pouk književnosti, gradiva za pouk književnosti, pripomočki pri pouku, odziv na književnost, dodala pa sem še vprašanja o mobilni tiflopedagoški službi.

Mnenja o doživljanju književnosti in branja sem v manjši meri pridobila prek vprašalnikov za profesorice, kar nekaj odgovorov pa so mi prek elektronske pošte posredovali slepi in slabovidni sami. Do njih sem prišla prek Mateje Mlačnik, režiserke v Gledališču slepih in slabovidnih Nasmeh, in Mihe Jakopina iz ljubljanskega društva slepih in slabovidnih. Vsi so se zelo prijazno odzvali in zapisali svoja mnenja o branju in doživljanju književnosti.

8 REZULTATI

8.1 Opis pouka književnosti

8.1.1 Pouk književnosti slepih in slabovidnih v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

V šolskem letu 2014/2015 imajo v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana vpisanih 5 otrok v vrtcu, 16 osnovnošolskih otrok in 15 srednješolcev. Osnovnošolsko izobraževanje se deli na oddelke z enakovrednim izobrazbenim standardom (8 vpisanih otrok), oddelke z nižjim izobrazbenim standardom (4 otroci) in posebne programe vzgoje in izobraževanja (prav tako 4 vpisani otroci).

Ure, namenjene slovenskemu jeziku, v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v programih z enakovrednim in nižjim izobrazbenim standardom, v posebnih programih vzgoje in izobraževanja slovenščine ne poučujejo:

Tabela 3: Število ur slovenskega jezika v ZSSM Ljubljana

RAZRED	5.	6.	7.	8.	9.
ŠTEVILO UR NA TEDEN - EIS ¹⁵	5	5	4	3,5	4,5
ŠTEVILO UR NA TEDEN - NIS ¹⁶	5	5	4	4	4

Vir: http://582.gvs.arnes.si/wordpress/wp-content/uploads/2012/10/Publikacija-za-%C5%A1olsko-leto-2014_15.pdf

Šest otrok obiskuje kombiniran pouk v 1., 2., 3. in 4. razredu, 2 otroka pa kombiniran pouk od 5. do 9. razreda. Slovenski jezik in književnost na predmetni stopnji poučuje mag. Tatjana Murn, profesorica slovenskega jezika in pedagogike, za poučevanje slepih pa je morala opraviti še dopolnilno tiflopedagoško dokvalifikacijo. Poleg poučevanja na Zavodu za slepo in slabovidno mladino je tudi mobilna tiflopedagoginja in pomaga slepim in slabovidnim otrokom po Sloveniji.

¹⁵ EIS – enakovredni izobrazbeni standard

¹⁶ NIS – nižji izobrazbeni standard

Priprava na učno uro za slepe in slabovidne poteka delno drugače, saj profesorica sama pripravi gradivo, ki ga bodo učenci obravnavali. Vsa besedila ima v elektronski obliki, v pripravi na učno uro ga le prilagodi stopnji slabovidnosti oziroma slepote posameznega učenca. Gradiva prilagodi s prepisom v brajico ali pa poveča pisavo. Vsa besedila jim tudi posreduje, da se lahko pripravijo na uro.

Kot pravi T. Murn, večjih težav pri pouku književnosti ni, ob besedilu stalno preverja besedišče učencev in njihovo poznavanje pojmovnega sveta ter predstave, da še pravi čas razčistijo z nejasnostmi. Največ problemov povzroča obravnava realizma, saj se učencem zdi nezanimiv, ker nimajo lastne izkušnje s poznavanjem sveta, opisi narave ...

Preverjanje znanja književnosti poteka pisno in ustno. Pri preverjanju znanja ni večjih težav, pri spisih ni omejitev, testi pa morajo biti v ustrezni obliki (brezserifne pisave, velikost črk vsaj 18, besedilo naj ne bi bilo natisnjeno na formatu A3). Pri preverjanju znanja imajo slepi 100 % več časa, slabovidni pa 50 %, saj branje in iskanje informacij zahteva več časa. T. Murn omenja težave le pri preverjanju znanja o geselskih člankih, pri oznakah kvalifikatorjev ter frazeoloških in terminoloških gnezd (oznaki ● in ♦), ki se ju zaradi omejenosti brajeve celice ne da napisati v brajici. V tem primeru slepi potrebuje videčega pomočnika. Prav tako izpostavlja še problem označevanja naglasnih znamenj in podčrtavanja stavčnih členov. Slepí in slabovidni znajo najti mesto naglasa, vendar ga ne morejo označiti, ker v brajevi pisavi ni mogoče zapisati naglasnih znamenj, stavčnih členov večinoma ne podčrtujejo, temveč jih izpišejo.

8.1.2 Pouk književnosti v inkluzivnih osnovnih šolah

Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana izvaja tudi mobilno tiflopedagoško službo po osnovnih šolah po Sloveniji, v katerih se izobražujejo slepi in slabovidni učenci. Teh učencev je 60, v srednjih šolah 29 in v vrtcih 26. Mobilna tiflopedagoška služba pomaga otroku po določenih odločbe o usmerjanju, pri pouku slovenskega jezika najpogosteje pri delu z besedili, orientaciji v besedilu, tehnikah branja (te se odvisno od okvare vida med seboj precej razlikujejo) ... Mobilni tiflopedagogi pomagajo tudi učiteljem, in sicer z nasveti pri pripravi gradiva, pri uporabi učbenikov ... ZSSM Ljubljana za učitelje slepih in slabovidnih vsako leto pripravi en seminar o splošnih značilnostih slepih/slabovidnih in poučevanju ter en

specializiran seminar (Eden takih je seminar o poučevanju slepih in slabovidnih jezikoslovnih predmetov.).

Pouk književnosti za slepe in slabovidne v osnovni šoli poteka povsem enako kot pouk književnosti videčih učencev, razlikuje se le v nekaterih prilagoditvah.

Število ur slovenščine v osnovnih šolah:

Tabela 4: Število ur slovenščine v rednih osnovnih šolah

RAZRED	5.	6.	7.	8.	9.
ŠTEVILO UR NA TEDEN	5	5	4	3,5	4,5

Vir: <http://os3ms.si/joomla/images/PREDMETNIK%20ZA%201.pdf>

Iz tabele je razvidno, da je v rednih osnovnih šolah in v Zavodu za slepo in slabovidno mladino število ur slovenskega jezika enako, prav tako se ne razlikuje učni načrt, nujne so le nekatere prilagoditve.

Kot so v intervjujih omenjale profesorice slovenskega jezika, je ZSSM Ljubljana organiziral predavanja na temo poučevanja slepih in slabovidnih, na katerih so jim predstavili, kako pripraviti gradiva na računalniku, da jih učenec lahko uporablja z brajevo vrstico, berila v brajici in povečanem tisku ter na splošno opredelili slepe in slabovidne, njihove lastnosti, kaj zmorejo ... Profesorice so se posvetovale z mobilno tiflopedagoško službo ter ostalimi učiteljicami, ki so učenca že prej učile. Le ena učiteljica je navedla tudi, da je hospitirala pri uri slovenskega jezika s slepim/slabovidnim učencem.

Vse profesorice sodelujejo z mobilno tiflopedagoško službo (natančneje mag. Tatjana Murn), učenci imajo z njo redne sestanke vsak teden, kjer se učijo orientacije po besedilu, tehnike branja, rešujejo probleme, ki nastajajo med obravnavo šolske snovi, nekaj časa pa namenijo tudi sprostitevni tehniki, da se učenci sprostijo po napornem branju (zahteva več koncentracije).

Slep/slaboviden učenec v inkluzivnem razredu zahteva tudi posebno/dodatno pripravo na učno uro. Profesorice sicer kakšnih posebnih načinov priprav nimajo, navadno le dopišejo, kaj

bo delal slep/slaboviden učenec, kje si bo pomagal s pripomočki, gradivo mu izročijo na USB-ključku in si ga lahko sam prilagodi med uro. Pri učencu, ki je popolnoma slep, profesorica poezijo pretipka, nato mu posebej dopiše točke interpretacije, ki jih ostali učenci delajo na tabli, on pa si pri tem pomaga z računalnikom. Z računalnikom piše tudi domače naloge. Ko obravnavajo prozno besedilo, mu profesorica prej pove, katero besedilo bodo obravnavali, da ga lahko prebere že doma, saj bere precej počasi. Med razgovorom o delu si zapisuje kot ostali učenci, vendar vse dela na računalnik.

Profesorice navajajajo, da pri obravnavi književnosti zaznajo nekaj težav pri branju pesmi, določanju kitic in rim, pri odgovarjanju na vprašanja, slepi/slabovidni porabijo več časa (videči lahko besedilo le ošinejo), slike jim morajo profesorice natančno opisati. Ena od učenk težav pri književnosti nima, zelo dobro posluša in hitro razume prebrano besedilo.

V kolikor se težave pojavijo, učencu pomagajo starši, sošolci, profesorica in mobilna tiflopedagoška služba.

Ustno preverjanje pri pouku poteka brez posebnih prilagoditev, če učenci rešujejo naloge na tabli, profesorica prisede k učencu in tako naredi naloge na računalniku ali si pomaga z lupo. Pri pisnih preverjanjih znanja imajo slepi/slabovidni na razpolago več časa, pomagajo si z računalnikom.

Z inkluzijo v razredu so učiteljice srednje zadovoljne, slabovidni se sicer lažje vključijo, pri slepih učencih pa se pojavljajo problemi, ko je pri svojem delu počasnejši, saj je brajica manj pregledna, v brajici bere počasneje, vendar tega pouk slovenščine v inkluzivnih osnovnih šolah dodatno ne razvija.

8.2 Gradiva za pouk književnosti

8.2.1 Gradiva za pouk književnosti v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

Profesorica slovenskega jezika v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana gradivo za svoje učence pripravlja sama. Drži se aktualnega učnega načrta, besedila iz beril pa ima shranjena na računalniku in za vsako uro posebej pripravi gradivo, ki ga prilagodi stopnji slabovidnosti oziroma slepoti učenca. To pomeni, da poskrbi za povečan tisk ali pa za zapis v brajici. Kot pravi, so učenci pri branju nekoliko počasnejši, če sami berejo gre zelo počasi,

zato jim največkrat besedilo prebere sama, učenci pa ga nato analizirajo. Besedila oziroma berila v brajici so za branje precej pusta, saj nimajo dodatno posredovanih informacij prek slik, fotografij, odebeljenega, ležečega tiska, okvirjev, razpredelnic ... kar vpliva tudi na zanimanje za branje in književnost.

Slika 9: Berilo za osnovno šolo v brajevem zapisu

Vir: lastna obdelava

V Zavodu za slepo in slabovidno mladino učenci prav tako berejo domače branje, udeležujejo se tekmovanja za bralno značko. Obseg predpisanih knjig za domače branje je sicer lahko manjši, odvisen od knjig, ki so dostopne v povečanem tisku ali brajici. Slepí berejo/poslušajo zvočne knjige, berejo jim domači, slabovidni se potrudijo prebrati sami, seznam pa profesorica prilagaja knjigam, ki so na razpolago.

Navadnih delovnih listov ne uporabljajo, večino gradiva dobijo učenci elektronsko, da si tudi sami lahko naredijo povečave.

Najpogostejše težave, ki jih opaža profesorica, je pomanjkanje predstav nekaterih pojmov, predvsem pa navaja določene pomanjkljivosti, ki jih je težje prilagoditi. To so na primer

slikovna gradiva, ki dopolnjujejo berila za slovenski jezik, razpredelnice, ki jih je teže predstaviti v brajici in povečanem tisku, slepi in slabovidni se morajo navaditi na drugačen zapis, določeni zemljevidi ... (na primer zemljevid slovenskih narečij)

Slika 10: Zemljevid slovenskih narečij za slepe in slabovidne

Vir: lastna obdelava

Na zgornjem delu slike je predstavljen zemljevid v brajici, z mejami med narečji, ki se jih da otipati. Spodnji del slike prikazuje povečan tisk zemljevida slovenskih narečij, opazen je tudi večji kontrast med barvami, da slabovidni lažje zaznajo razlike.¹⁷

¹⁷ Na področju prilagajanja kartografskih gradiv za slepe in slabovidne je veliko predlogov in pripomočkov izdelal tudi profesor Roman Brvar, ki je prav tako poučeval za ZSSM.

8.2.2 Gradiva pri pouku književnosti v inkluzivnih osnovnih šolah

Učenci pri pouku uporabljajo povsem enako gradivo kot njihovi videči sošolci. V zadnjih treh razredih osnovne šole posegajo po berilih *Sreča se mi v pesmi smeje* (7. razred), *Dober dan, življenje* (8. razred) in *Skrivno življenje besed* (9. razred). Profesorice oziroma učenci pri pouku uporabljajo berila iz šolskega sklada, pri branju si pomagajo s pripomočki, v večini primerov jim profesorice pomagajo s pretipkavanjem gradiva, da ga učenci na računalniku lahko ustrezno prilagodijo.

Prilagoditve, da pouk poteka nemoteno:

- besedilo slepemu/slabovidnemu učencu profesorice posedujejo vnaprej, da se lahko doma pripravi,
- vaje na delovnih listih učenec dobiva v elektronski obliki, nekateri učitelji se poslužujejo posebnih spletnih učilnic, ki so namenjene le temu učencu,
- profesorice pazijo, da ne uporabljajo razpredelnic, saj so slepi bolj linearno orientirani,
- domače naloge učenci pošiljajo profesorici v elektronski obliki,
- včasih učenci dobijo kakšno nalogo manj,
- imajo več časa za reševanje,
- pri delu uporabljajo različne pripomočke.

Vse profesorice uporabljajo tudi delovne liste, ki jim jih posredujejo elektronsko, da jih učenec lahko bere in izpolnjuje na svojem računalniku. V enem primeru profesorica navaja, da učenec sproti sestavlja delovni list in piše po nareku (popolna slepota), večinoma pa si pri izpolnjevanju slepi in slabovidni učenci (slabovidnost in slepota z minimalnim ostankom vida) pomagajo s pripomočki, kot so elektronska povečevala in lupe.

V enem od vprašanj so profesorice ugotovljale tudi pomanjkljivosti, ki jih imajo gradiva za poučevanje književnosti (berila). Predvsem opozarjajo na slikovno gradivo, ki ga učenci ne razložijo, in na tisk na barvnem ali bleščečem papirju. Črke, ki so sicer v ustrezni velikosti, so za slepe (oziroma v tem primeru močno slabovidne) neberljive, če ni ustreznega kontrasta med črkami in podlago. Ena od profesoric slepemu učencu besedilo tudi pretipka, da lahko prek računalnika bere v brajici.

Tako kot ostali učenci v razredu, tudi slepi in slabovidni berejo domače branje. Pri tem si v večini primerov pomagajo s pripomočki, kot so povečevalna stekla, računalnik, pri branju jim pomagajo tudi domači. Učenec, ki je slep, pa ima seznam delno prilagojen, knjige si izposoja tudi v knjižnici za slepe in slabovidne ali pa si pri branju pomaga z računalnikom (elektronsko gradivo), bere/posluša zvočne knjige. Da učencu zaradi slepote/slabovidnosti ne bi bilo treba brati, ne navaja nobena od profesorice.

8.2.3 Pripomočki za pouk književnosti

Slepi in slabovidni učenci si pri branju prilagojenega gradiva in pri pisanju pomagajo tudi z najrazličnejšimi pripomočki. Katere pripomočke poznamo, je navedeno v teoretičnem delu diplomskega dela, večino teh si je moč izposoditi tudi v Zavodu za slepo in slabovidno mladino, kjer glede na potrebe učiteljev izdelujejo določene didaktične pripomočke (zemljevidi, modeli, makete ...). Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana šolam, ki jih obiskujejo slepi ali slabovidni učenci, izposoja računalniško in programsko opremo za slepe in slabovidne, elektronska povečala, ročne lupe, brajeve vrstice, mize z dviznimi ploskvami, brajeve pisalne stroje, bralne mizice ... Poleg specialnih pripomočkov na Zavodu izposojajo tudi različne didaktične pripomočke, med katerimi so najpogostejše izposojeni tipni zemljevidi, abecednik in komplet za opismenjevanje ter najrazličnejši modeli, makete in ponazorila.

Pred izposojjo računalniške, programske opreme, elektronskega povečala oziroma brajeve vrstice na Zavodu organizirajo izobraževanje za uporabo izposojene opreme, ki je za šolo, ki si opremo izposoja, obvezno. Izposojajo tudi elektronske pripomočke, kot so elektronska povečala, računalniški programi z brajevo vrstico in ročne lupe.

Pri pouku književnosti si v Zavodu za slepo in slabovidno mladino pomagajo z računalniki z brajevo vrstico. V razredu je učiteljev računalnik povezan z računalniki učencev, tako da ga učitelj lahko uporablja namesto table. Ko nek tekst napiše na svoj računalnik, se prikaže tudi na zaslonih učencev, ki si ga lahko ustrezno povečajo ali preberejo prek brajeve vrstice. Poleg računalnikov uporabljajo tudi povečala.

V inkluzivnih osnovnih šolah slepi in slabovidni največkrat uporabljajo računalnik z brajevo vrstico in elektronska povečala.

8.3 Prilagajanje gradiva

S prilagajanji gradiv za slepe in slabovidne se ukvarjata Knjižnica Minke Skaberne Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije in knjižnica Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. V slednji si gradiva izposojajo predvsem učenci in dijaki (tako tisti v Zavodu kot tudi ostali, vključeni v inkluzivno izobraževanje), zato prilagajajo predvsem učbenike in ostala gradiva, ki jih učenci, dijaki in profesorji potrebujejo v pedagoškem procesu. V inkluzivnih osnovnih šolah šolski delavci prek mobilne tiflopedagoške službe posredujejo predloge in potrebe po učbenikih, na Zavodu v tekočem šolskem letu pripravijo učbenike za naslednje šolsko leto. Pri pripravi prilagojenega gradiva je pomemben strokovni pregled, opravi ga predmetni učitelj, in oblikovanje (v brajici ali povečanem tisku).

Kot navaja Nina Schmidt, knjižničarka v Zavodu za slepo in slabovidno mladino, ki se ukvarja s prilagajanjem gradiva, je pomembno, da pri strokovnem pregledu učitelj izloči naloge, neprimerne za slepe in slabovidne, dopiše razlago in pojasnilo slikam, smiselno spremeni postavitev strani, določi, ali bodo dvojno oštevilčili učbenik (to je pomembno, da se po učbeniku znajdetta tako učenec kot učitelj) ...

Pri oblikovanju v brajici je pomembno upoštevati kar nekaj dejavnikov: brajica ne pozna velikih črk, naglasnih znamenj, ležečega ali odebeljenega tiska, brajica je precej širša in večja pisava (vrstica v formatu A4 obsega približno 30 brajičnih znakov, medtem ko z navadno pisavo v eni vrstici zapišemo okoli 80 znakov s presledki), slikovnih znakov z brajico ne moremo opisati, potrebne so druge krajšave (oznaka za slovar neznanih besed v berilih je ponavadi knjiga, v brajici moramo uporabiti drugačno okrajšavo), vezava učbenika je spiralna, saj tako slepi in slabovidni lažje berejo. Ker se obseg gradiva poveča skoraj za trikrat, so učbeniki ponavadi v več zvezkih, strani so dvojno oštevilčene, dvojno je tudi kazalo. Učbeniku v brajici priprada tudi legenda okrajšav in navodila za uporabo.

Za berila književnosti pri pouku književnosti je pomembno, da pravilno označimo oziroma oblikujemo določene oblike, na primer likovno pesem (carmen figuratum), ki tudi s svojo strukturo posreduje pomen. Tak primer je Prešernova *Zdravljica*, pri kateri mora biti oblikovalec pozoren, da verze oblikuje v obliko čaše. V berilih za mlajše učence so pesmi včasih v obliki živali (žirafa, slon), N. Schmidt ob tem opozarja, da se vsega ne da še likovno

oblikovati, zato si pri pouku (sploh pri mlajših) lahko pomagamo tudi z igračo v obliki živali in slepim/slabovidnim opišemo obliko.

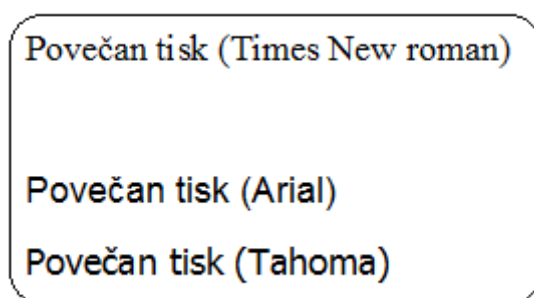
Pomembna je tudi oblika epskih in dramskih besedil. Pri tem je pomembno, koliko vrstična je pesem in kdaj s svojim govorom začne naslednja oseba. Verze, ki se razširijo v več vrtic, oblikovalec označi posebej, kar naredi z zamikom vrstice. Učenec ve, da ni vse v eni vrstici, na to je pozoren pri štetju verzov in iskanju rim.

Tako N. Schmidt kot T. Murn opozarjata, da je brajica slabše pregledna, da učenci v besedilu izgubljajo orientacijo in so zato počasnejši.

Več zahtev za prilagajanje gradiva je tudi pri oblikovanju le-teh v povečani pisavi. Uporabimo brezserifno pisavo (Arial, Tahoma ... to so vse pisave, ki na koncu črke nimajo zavihkov), presledek med besedami in med samimi črkami mora biti dovolj širok, velikost pisave je 18, leva poravnava, razmik med vrsticami pa vsaj 1,2. Tako besedilo kot naslovi naj bodo v črnih oziroma temnih barvah (ne sivih), podlaga pa bela oziroma svetla. Pomembno je, da uporabimo format A4, pri večjem formatu (A3) se bralec lahko izgubi v besedilu. Vezava je spiralna.

Primer pisave za povečavo:

Slika 11: Povečave pisave

Vir: lastna obdelava

Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana vsako leto prilagodi od pet do deset učbenikov, za slepe in slabovidne so v zadnjih razredih osnovne šole na razpolago naslednja berila:

- za 6. razred: *Kdo se skriva v ogledalu* – v brajici in povečanem tisku,
- za 7. razred: *Sreča se mi v pesmi smeje* – v brajici in povečanem tisku,
- za 8. razred: *Dober dan, življenje* – v brajici in povečanem tisku,

- za 9. razred: *Skrivno življenje besed* – v brajici in povečanem tisku.

Tako N. Schmidt kot T. Murn pa opozarjata na problematično zakonodajo, ki ureja prilagajanje gradiv za slepe in slabovidne. Višina nadomestila, ki so ga dolžni plačati po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah, je ponavadi zelo visoka, za prilagoditev učbenika za slovenski jezik v srednjih šolah, Besede 1, je nadomestilo kar 4 tisoč evrov (poleg stroškov prilagoditve, tiska ipd.). Problem se pojavlja tudi pri elektronskem gradivu oziroma gradivo zaradi slabih zaščit ni dostopno na internetu in ga uporabniki ne morejo sami prilagajati in povečevati. N. Schmidt ob tem navaja primer Nizozemske, kjer imajo naročniki revije ali časopisa pravico do prilagoditve gradiva.

8.3.1 Dostopnost gradiva v splošnih knjižnicah

Slepi in slabovidni si gradivo lahko izposodijo v knjižnici Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, v Knjižnici Minke Skaberne, ki je pod okriljem Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije, nekaj gradiva – sploh zvočnih knjig – pa je dostopnih tudi v splošnih knjižnicah.

Berila za slepe in slabovidne, torej v brajici ali v povečani pisavi, v splošnih knjižnicah niso dostopna, prav tako so tudi ostale knjige v brajici in povečavi dostopne le v Knjižnici Minke Skaberne.

Splošne knjižnice razpolagajo z nekaterimi knjigami v brajici in zvočnimi knjigami. Za primer sem izbrala Občinsko knjižnico Jesenice, ki razpolaga s 7 knjigami v brajici. To so predvsem knjige za otroke (*Žiga špaget gre v širni svet*, *Kužek Bahalo*, *Zakaj so zebre progaste?* ...), otroci si jih ponavadi ogledajo med obiski knjižnice. Med gradivi imajo tudi 93 zvočnih knjig (med njimi slovenske in svetovne klasike – Ivan Tavčar, Josip Jurčič, Jane Austen, Roald Dahl, Jaroslav Hašek, Janez Menart, Janez Mencinger, Fran Milčinski, Lev Nikolajevič Tolstoj ...), te si izposojajo tudi starejši, ki zaradi starostne slabovidnosti težje berejo.¹⁸

¹⁸ Vir: pogovor s knjižničarko Majo Baš v Občinski knjižnici Jesenice

8.4 Odziv na pouk književnosti in branje

V Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani je odzive na branje in književnost učencev strnila profesorica mag. Tatjana Murn, ki pravi, da je tudi pri njih enako kot pri videčih učencih. Zanimanje za branje upada, starejši slepi in slabovidni berejo rajši (kot je razvidno tudi v nadaljevanju diplomske naloge), med mlajšimi je manj interesa za branje, bolj jih privlačijo drugi mediji. Kot pravi, z mladinsko in sodobno književnostjo ni toliko težav z zbujanjem zanimanja, saj se da aktualizirati, pri spoznavanju svetovne literature imajo radi antiko in renesanso, nekoliko več težav je pri obravnavi realizma (tudi zaradi opisov, ki si jih slepi in slabovidni težje predstavljajo).

T. Murn poudarja tudi velik pomen opismenjevanja v brajici. V inkluzivnih šolah učenci večinoma preveč poslušajo, premalo berejo, v Zavodu pa se naučijo hitro brati brajico. Velik pomen pri opismenjevanju v brajici ima spodbujanje okolja (podpora in spodbuda staršev, sošolcev, učiteljev ...). Problem se kaže tudi pri učencih, ki so močno slabovidni oziroma so skoraj slepi, vendar delajo po metodah za slabovidne. Ti se zaradi močno povečanega tiska težje znajdejo v besedilu, medtem ko so brajevi bralci besedilo dobro usvojili. T. Murn problematizira tudi elektronske knjige, pri katerih bralec nima pravega občutka o količini teksta, zato je branje tudi dostikrat manj privlačno. Kot je predlagala N. Schmidt bi tudi pri nas veljalo razmisliti o pouku branja, ločenem od pouka slovenskega jezika in književnosti, kar uspešno uvajajo tudi na Nizozemskem (ne le za slepe in slabovidne).

Kot navajajo profesorice v inkluzivnih osnovnih šolah, imajo njihovi učenci radi književnost in niso izrazili, da jim obravnavano gradivo ne bi bilo všeč. Ena od profesoric je učenca pohvalila, da zelo rad bere in piše ter se zelo dobro vživi v književne osebe in razvija domišljijo. Razlike med doživljanjem književnosti pri slepih/slabovidnih in videčih ne zaznajo, kvečjemu se kdaj takšni učenci boljše vživijo v značaj literarnih oseb. Kot večkrat omenjajo profesorice, pa slepi/slabovidni berejo počasneje, zato je eden od zahtevnejših izzivov tudi obravnavo daljših besedil.

Del odzivov sem dobila tudi prek elektronske pošte, v kateri so mi samoiniciativno odgovarjali slepi in slabovidni, vključeni v ljubljansko društvo slepih in slabovidnih. V mnenjih med drugim poudarjajo, da:

- radi berejo,
- berejo knjige v brajici, z elektronskim bralnikom ali poslušajo zvočne knjige,
- poudarjajo, da se branje in poslušanje knjig razlikujeta, ob poslušanju lahko počnemo še kaj drugega, vsebina in »zapisano« (prebrano) izgubi pomen,
- knjig, prilagojenih za slepe in slabovidne, je premalo,
- radi berejo tudi zahtevnejšo literaturo.

Vsa mnenja, ki sem jih prejela, citiram anonimno, zato sem vsakega posebej označila s črko M (mnenje) in zaporedno številko.

M1: »Slepi in slabovidni berejo več, kar je nekako razumljivo, saj imamo več časa zaradi manjše zaposlenosti oziroma zgodnjih upokojitev. Književnost doživljamo enako kot videči, razlikuje se le tehnika branja – branje prek poslušanja ali branje brajice. Izbor knjig je zagotovo manjši. Moja osebna izkušnja pa kaže, da, ko sem še videla in sem brala običajne knjige, sem si veliko več zapomnila (naslov, avtorja, kje je pisala kakšna izjemna misel, izgled naslovnice ...). Knjige v zvočnem ali elektronskem zapisu kar nekako zbežijo mimo bralca. Zelo pogrešam branje običajnih knjig, saj tudi vonj knjige, to, da jo držiš v rokah, z njo ležiš v postelji ... prinašajo posebne užitke. Zdaj knjiga v zvočnem zapisu, če si ne izpišem misli, kar nekako zbeži mimo. Včasih ob njej celo zaspim.«

M2: »Kot otrok sem bila slabovidna, pri 23. letih pa sem popolnoma izgubila vid. Knjige si prenesem na svoj računalnik prek spletne strani Zveze slepih in slabovidnih, ker so nekatere že prepisane v elektronsko obliko. Ko je elektronska knjiga v mojem računalniku, jo berem in spotoma za neznanimi besedami brskam po Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ker si tako širim besedišče. Za branje si izbiram psihološko tematiko, romane z znanstveno fantastiko, knjige z ljubezensko vsebino in s potopisnimi zgodbami. Knjige mi širijo obzorje, me popeljejo v duhovni svet in v sprostitev. Poleg že napisanega, rada posežem tudi po poeziji, saj je vsaka pesem zgodba zase, kar pa mi je zelo všeč.«

M3: »Na splošno književnost doživljam kot bogastvo pisane besede. V zgodovinskih knjigah je ogromno informacij o življenju, delu in mišljenju nekoč. Pustolovske knjige pa doživljam kot sproščeno branje – razvedrilo. Rad berem zgodovinske knjige, ljubezensko-pustolovske, romane nravi in značaje in kriminalne romani. Skoraj vso literaturo dobim v knjižnici Zveze

društev slepih in slabovidnih Slovenije. Včasih kakšno knjigo poskeniram, jo preberem in pošljem v našo knjižnico.«

M4: »Knjig ravno ne »požiram«, preberem le tri ali štiri knjige na leto. Knjižna dela doživljam kot razvedrilo, z njimi verjetno bogatiš svoj besedni zaklad in z branjem utrjuješ slovnico. Problem pa je v tem, da se večina slepih poslužuje le knjig v zvočni obliki. Najraje berem kriminalke, ljubezenske romane oziroma leposlovje, ki ima neko zgodbo in ni »zateženo«. Naša zveza slepih ima svojo knjižnico, kjer si lahko izposodimo knjige ali pa uporabimo elektronski sistem, kjer si prenesemo knjigo na domač računalnik in ni treba hoditi v knjižnico. Knjige dobimo v brajevi pisavi ali v zvočni obliki, v mp3 zapisu. Knjig je kar precej, vendar si slepi želimo še več del, dostopnih za nas.«

M5: »Star sem 60 let in sem od rojstva popolnoma slep. Obvladam brajico, pogrešam pa več sodobne književnosti, ki bi bila zapisana tudi v tej pisavi. Sodobno književnost zato poslušam v mp3 zapisih. Moje merilo je Robert Musil, torej morajo biti tudi v zvočnem zapisu upoštevane vse prvine književnosti, od toka zavesti, do slengovskega besedišča. Uživam v bogati metaforiki, ki v meni sprožijo, to imam najraje, dionizična občutja, ne maram pa opisov narave, glede tega sem precej rigiden oziroma stereotipna slepa oseba. Uživam v družbenokritičnih besedilih. Pravkar prebiram knjigo Babbitt Sinclairja Lewisa, ki sem jo dobil v hrvaški knjižnici. Napisana je bila 1922. Mislim, da sodi med ameriško klasiko.«

M6: »Že odkar pomnim, je bila knjiga moja zelo zvesta družabnica. Spomnim se, da mi v mladosti v ptujski Mestni in Študijski knjižnici niso imeli ničesar več ponuditi, kar še ne bi predelala. Ko sem pri 39. letih izgubila vid, je bilo prav branje tisto, kar sem najbolj pogrešala. Ko sem začela segati po knjigah v zvočnem zapisu, sem takoj ugotovila, da je med fizičnim branjem in branjem kot poslušanjem ogromna razlika. Pri tako imenovanem fizičnem branju mora biti bralec mnogo bolj aktiven (z mislijo si bolj prisoten pri vsebini knjige), pri poslušanju pa je bralec (poslušalec) lahko bolj pasiven oziroma lahko še zraven kaj postori. Zato misli lahko dokaj hitro pobegnejo kam drugam. Sama sem imela s tem težave kar nekaj let, a še tudi danes me knjiga ne pritegne, če je slabo prebrana ali pa, seveda, če je vsebina nezanimiva. Po 19 letih slepote še vedno od vseh stvari najbolj pogrešam branje in občutek držati knjigo v rokah. Poleg zvočnih knjig se poslužujem tudi knjig v elektronski obliki, oboje lahko člani Zveze slepih dobimo v knjižnici, ki obstaja v okviru te organizacije. Tam si jih lahko sposodimo fizično, ali pa s kodo, ki jo na našo zahtevo dobimo, do knjižnih vsebin

dostopamo tudi od doma prek interneta. Ker tehnika s posebnim govornim programom (bralec zaslona) omogoča tudi slepim in slabovidnim branje knjig v elektronski obliki, jih veliko tudi skeniram. Predvsem, ko potrebujem kakršnokoli strokovno literaturo, vedeti je namreč treba, da je izbor knjig v zvočni knjižnici vendarle manjši kot v standardnih knjižnicah.

Kar se pa samih vsebin tiče, zelo rada posegam po knjigah, ki imajo zraven osrednje niti (zgodbe) še zgodovinsko, potopisno ali kakšno drugo ozadje, iz katerega se nekaj naučiš. Nikakor pa ne maram »doktor romanov« in podobne plehke literature. Knjiga je zame resnično nekaj svetega.«

M7: »Sama berem veliko, kar je značilno za našo populacijo. Največ možnosti je gotovo v naši knjižnici; tam imamo zvočne knjige in knjige v brajevi pisavi, zadnjih nekaj let pa lahko snamemo knjige v zvočni in elektronski obliki tudi s spleta. To je zelo povečalo možnost izbire literature, ki jo želimo prebrat. Sama uporabljam prav vse možnosti, ki so mi na voljo, berem pa tudi knjige na računalniku z govorno sintezo. Berem zelo različne knjige, od klasičnih del tujih in naših avtorjev, do sodobnih naših in tujih. Za razliko od večine preberem precej manj knjig, ki so na vrhu lestvic izposoje v naših knjižnicah, kot berem v časopisih, ki so nam na voljo na spletni strani Zveze slepih in slabovidnih. To pomeni, da imam rada malo bolj zahtevne knjige, veliko pa berem duhovno literaturo, prek uporabe računalnika, zato vedno povem, da je računalnik moj najboljši tehnični pripomoček, okno v svet za komunikacijo in informacijo.«

M8: »S pomočjo književnosti odpiram nova obzorja in bogatim svoje znanje. Najraje prebiram zgodovinsko ljubezenske romane, ker s pomočjo le-teh spoznavam življenje ljudi in njihove običaje skozi zgodovino. Najbolj mi je ostala v spominu Angelika, v kateri je čudovito opisana zgodovina Francije pod vladavino kralja Ludvika XIV., življenje v Sredozemlju in orientalskih deželah, pa tudi v Ameriki, preprosta indijanska plemena in njihovi običaji. Zelo rada prebiram tudi mladinska dela in pravljice, ki me popeljejo v nepokvarjen svet, kjer vedno zmaga dobro. Tudi poezijo rada prebiram, posebno pri srcu sta mi Simon Gregorčič in France Prešeren. Literaturo dobim v knjižnici Minke Skaberne, ki je kar dobro založena. Če pa katere knjige nimajo na zalogi, se lahko dogovorim in jo posnamejo v zvočni tehniki.«

8.5 Analiza hipotez

V začetku diplomskega dela sem si zastavila tri hipoteze, ki sem jih preverjala s pomočjo intervjujev. Na podlagi ugotovitev lahko hipoteze potrdim ali ovržem. Analizirala sem naslednje tri hipoteze:

H1: Gradiva za poučevanje književnosti slepih in slabovidnih se razlikujejo od gradiv za poučevanje književnosti v rednih osnovnih šolah.

Hipotezo lahko potrdim in hkrati ovržem. Gradiva za poučevanje književnosti se vsebinsko ne razlikujejo, učitelji tako slepe/slabovidne kot videče učence poučujejo po istih učnih načrtih. Razlikujejo se v prilagoditvah gradiva, za videče niso potrebne, za slepe/slabovidne pa so potrebne prilagoditve, kot je povečanje pisave ali zapis v brajevi pisavi. Popolnoma slepim učencem, ki berejo brajico, se prilagaja seznam domačega branja, in sicer glede na to, kaj je dostopno v knjižnici.

H2: Učitelji pri pouku književnosti za lažjo uporabo gradiv uporabljajo razne prilagoditve.

Hipotezo lahko potrdim. Vsi učitelji, tako v osnovnih šolah kot na ZSSM, uporabljajo prilagoditve gradiv, ne glede na to, ali gre za učbenik (berilo) ali za delovne liste. Za prilagoditev gradiv skrbi knjižnica zavoda ali zveze, delovne liste in ostalo elektronsko dostopno gradivo lahko prilagodijo učiteljice same. Učencem gradivo lahko posredujejo elektronsko, učenci si sami pripravijo primerne prilagoditve in tako lažje sledijo vajam/pouku.

H3: Slepi/slabovidni učenci imajo pri usvajanju snovi pri pouku književnosti težave.

Hipotezo lahko hkrati potrdim in ovržem. Slepi/slabovidni imajo težave pri obravnavi realizma, ki je bogat z opisi. Tistim, ki so slepi od rojstva, največkrat manjkajo predstave zunanjega sveta, opisi pojmov, zato je to del književnosti, ki jo težje obravnavajo. Slepi in slabovidni tudi počasneje berejo, vendar to ni težava pri usvajanju snovi. Načeloma pa se učitelji slovenskega jezika spopadajo z enakimi problemi kot pri videčih učencih, torej, kako ob poplavi preostalih medijev vzbuditi zanimanje za tako intimno opravilo, kot je branje.

9 UGOTOVITVE

Ob raziskovanju za empirični del diplomske naloge sem prišla do več ugotovitev, ki jih primerjalno predstavljam v tabelah. Primerjala sem pouk in gradiva za književnost na branje v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana (ZSSM) in v inkluzivnih osnovnih šolah (IOŠ).

9.1 Pouk književnosti

Tabela 5: Primerjava pouka književnosti

	ZSSM	IOŠ
URE SLOVENSKEGA JEZIKA	enako kot v IOŠ	ni razlik
UČNI NAČRT	ni razlik (enakovredni izobrazbeni standard)	ni razlik
PRIPRAVA NA URO	Učiteljica pripravi gradivo v elektronski obliki. Gradivo posreduje učencem.	Ni posebnih dodatnih priprav, učiteljica predvidi rabo pripomočkov. Gradivo posreduje elektronsko ali prek USB-ključa. Naslov besedila, ki ga bodo obravnavali, učiteljica pove vnaprej. Učiteljica poezijo pretipka, dopiše točke interpretacije.
TEŽAVE PRI POUČEVANJU	obravnavo realizma → Učiteljica rešuje problem s stalnim preverjanjem besedila in razumevanjem pojmovnega sveta.	orientacija v besedilu (učenec potrebuje več časa) → probleme rešuje z mobilno tiflopedagoško službo, sošolci, učiteljico
PREVERJANJE ZNANJ	pisno + ustno - podaljšanje časa - prilagoditev testov (povečave) - izpolnjevanje prek računalnika - možnost vidnega	pisno + ustno - ustno preverjanje: prek računalnika ali brez prilagoditev - pisno preverjanje: podaljšanje časa, delo prek računalnika

	pomočnika	
TABLA (nadomestek table)	povezan računalniški sistem Učiteljica namesto table uporabi svoj računalnik, učencem se istočasno izpiše tekst.	učenec piše po nareku, uporablja računalnik
INKLUZIJA	poudarjajo možnost slabšega opismenjevanja v IOŠ	srednje ocenjeno zadovoljstvo, učenci berejo počasneje.

Vir: lastna obdelava

9.2 Gradiva za pouk književnosti

Tabela 6: Primerjava gradiv za pouk književnosti

	ZSSM	IOŠ
BERILO – OSNOVNA GRADIVA	po učnih načrtih – prilagojena besedil iz beril, ki so v rabi v osnovnih šolah	enako kot za ostale videče učence
PRILAGODITVE GRADIV	povečan tisk, zapis v brajici, branje s pripomočki	Gradivo učiteljica posreduje vnaprej, pri nalogah učenec reši kakšno nalogo manj, ima več časa kot ostali. Učenec bere s pripomočki.
TEŽAVE PRI RABI	prikaz slik, razpredelnic, pustost beril v brajici, razumevanje pojmov	branje pesmi (določanje kitic, rim), razpredelnice, v navadnih berilih se papir blešči, prikaz slik
DOMAČE BRANJE	da Seznam prilagodijo gradivu, ki je dostopno slepim in slabovidnim, knjige jim doma preberejo.	da Berejo s pripomočki ali jim pomagajo domači, delno prilagodijo seznam za domače branje.
DELOVNI LISTI	v elektronski obliki	v elektronski obliki, spletne učilnice, zapišejo po nareku
PRIPOMOČKI	računalnik, lupa, elektronska povečala	računalnik, lupa, elektronska povečala

Vir: lastna obdelava

9.3 Odziv na pouk književnosti

Razlik v odzivu slepih in slabovidnih učencev v ZSSM in inkluzivnih osnovnih šolah na pouk književnosti, branje pravzaprav ni. Prav tako ni velikih razlik v odzivu med slepimi/slabovidnimi in videčimi. Starejše generacije na splošno rajši berejo, cenijo branje kot prostočasno dejavnost, mlajši večji pomen pripisujejo drugim medijem. Redni bralci poudarjajo, da poslušanje ne more nadomestiti branja in (pre)majhen obseg prilagojenega gradiva.

10 ZAKLJUČEK

Slepih in slabovidnih učencev v osnovnih šolah je pri nas relativno malo, vendar vseeno ne smemo zanemariti njihovega izobraževanja in užitka, ki ga nudi literatura. Več institucij se trudi, da bi bilo spoznavanje sveta prek zapisane besede v čim večji meri dostopno tudi tej populaciji.

Prek vida dobimo kar 80 % vseh informacij. Kljub temu pa so slepi in slabovidni s pomočjo določenih prilagoditev in pripomočkov tudi pri književnosti lahko povsem enaki videčim. K temu seveda veliko pripomore več dejavnikov, med njimi spodbudno okolje, posameznikova pripravljenost učenja in spoznavanja nečesa novega in strokovna pomoč, kot je opismenjevanje v brajici, poznavanje tehnik branja, vzbujanje zanimanja, pripravljenost pomagati.

V diplomski nalogi sem ugotovila, da se strokovni delavci, tiflopedagogi trudijo približati (in tudi uspešno približujejo) književnost slepim in slabovidnim. Prilagajajo učbenike, knjige, letos so vzpostavili razširjeno Knjižnico Minke Skaberne, izobražujejo učitelje v inkluzivnih osnovnih šolah, učence navdušujejo za projekte, kot je bralna značka, oblikujejo razne didaktične pripomočke ... V času interneta, ko so informacije dostopne komurkoli, kadarkoli in kjerkoli, in seveda z ustreznimi povečavami do vseh podatkov lahko dostopajo tudi slepi. To tako njim kot tudi njihovim učiteljem zelo olajša učenje in poučevanje.

Za zaključek diplomske naloge sem si izbrala misel Williama Shakespearja, ki je zapisal, da je edina tema neznanje. Misel se pojavlja v večini knjig o slepih in slabovidnih, srečamo jo na steni v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. Bila je tudi ena prvih misli, na katero sem naletela ob prebiranju gradiva za diplomsko nalogo in sem si ji najprej želela izogniti, vendar mi je ob pogovorih z učiteljicami vedno bolj prihaja v zavest. V času sodobnih medijev je resnično edina tema lahko le neznanje. Slepim in slabovidnim temo lahko nadomestijo knjige in ostali mediji, do katerih dostopajo z različnimi pripomočki. Tako kot poudarjajo tisti, ki radi berejo, je prilagojenih knjig premalo, zvočna knjiga nikakor ne more nadomestiti trdih platnic, šumenja ob listanju knjige, občutka za dolžino romana ... Tukaj lahko pomaga tudi država z (vsaj v tem primeru) ohlapnejšo zakonodajo o avtorskih pravicah. Vendar ne glede na količino prilagojenega gradiva, najpomembnejšo vlogo pri

enakopravnosti slepih in slabovidnih v procesu izobraževanje še vedno odigra spodbudno okolje. V zgodnji obravnavi le-to spodbuja opismenjevanje tudi v brajici, kasneje goji ljubezen do knjig, spoznavanje novih svetov, ustvarjanje domišljije. Nenazadnje je tudi knjiga orožje, in sicer orožje proti temi in neenakopravnosti.

11 VIRI IN LITERATURA

Brvar, Roman, 2010: Dotik znanja: Slepí in slabovidni učenici v inkluzivni šoli. Ljubljana: Modrijan.

Brvar, Roman, 2014: Z igro do učenja. Ljubljana: Math.

Forte, Mateja, 2013: Značilnosti jezikovnega pouka slovenskega jezika v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Krakar Vogel, Boža (ur.): Slavistika v regijah – Nova Gorica. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 195–199.

Gerbec, Ivo, 1999: Braillova pisava in opismenjevanje slepih. Defektologica slovenica: revija defektologov in specialnih pedagogov Slovenije VII/2. 70–78.

Grum, Bojan, 2007: Kužek Bahalo. Ljubljana: Društvo za enake možnost slepih – DEMS.

Kermauner, Aksinja, 2005: Tipna slikanica za slepe. Defektologica slovenica: revija defektologov in specialnih pedagogov Slovenije XIII/1. 19–31.

Kermauner, Aksinja, 2012: Žiga Špaget gre v širni svet. Dob pri Domžalah: Miš.

Kermauner, Aksinja, 2009: Na drugi strani vek. Ljubljana: Študentska založba.

Kermauner, Aksinja in Schmidt, Nina, 2014: Kako se učijo ter berejo slepi, slabovidni in osebe z motnjami branja? (predavanje). Ljubljana.

Krakar Vogel, Boža, 2004: Poglavja iz didaktike književnosti. Ljubljana: DZS.

Marentič Požarnik, Barica, 2000: Psihologija učenja in pouka. Ljubljana: DZS.

Marentič Požarnik, Barica, 2003: Temelj uspešnega vključevanja učencev s posebnimi potrebami so ustrezno usposobljeni učitelji. Sodobna pedagogika: Integracija/inkluzija v vrtcu, osnovni in srednji šoli 54/posebna izdaja. 104–113.

Murn, Tatjana, 2002: Kaj piše na tabli? Ne vidim prebrati!: Priročnik za načrtovanje in izvajanje pouka s slepim ali slabovidnim učencem. Škofja Loka: Center slepih in slabovidnih.

Opara, Božidar, 2005: Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah: vloga in naloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami: uresničevanje vzgojno-izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo. Ljubljana: Centerkontura.

Opara, Božidar, 2003: Otroci s posebnimi potrebami so del celotnega sistema vzgoje in izobraževanja. Sodobna pedagogika: Integracija/inkluzija v vrtcu, osnovni in srednji šoli 54/posebna izdaja. 36–51.

Padežnik, Stane, 2000: Ustvarjalnost ne pozna teme: Življenjske zgodbe nekaterih najbolj uspešnih slepih in slabovidnih Slovencev. Ljubljana: Past.

Praprotnik Zupančič, Lilijana, 2010: Zakaj so zebre progaste?: posebni izdaja v Braillovi pisavi. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Rosandić, Dragutin, 1991: Metodika književne vzgoje. Maribor: Obzorja.

Trtnik Hrlec, Alenka, 2002: Vključevanje, i(nk)luzija, ravnatelj. Trtnik Hrlec, Alenka (ur.) Vključevanje otrok s posebnimi potrebami – vloga ravnatelja. Zbornik: V. strokovni posvet Management v izobraževanju. Ljubljana: Šola za ravnatelje. 13–19.

Zovko, Gojko, 1995: Peripatologija I. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Žagar, Drago, 2012: Drugačni učenci. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (ur. Anton Bajec). Ljubljana: DZS, 1993.

Spletne strani:

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju:

<http://www.belaknjiga2011.si/pdf/bela_knjiga_2011.pdf> (Dostop: 25. 8. 2014.)

Češarek, Sara in Škrlec, Eva: Pomen vida te vpliv na motorični razvoj in spretnosti:

<http://www.kss-ess.si/wp-content/uploads/2014/04/Pomen-vida-in-vpliv-na-motoric%CC%8Cni-razvoj-in-spretnosti_C%CC%8Ces%CC%8Ccarek_S%CC%8Ckrlec_sprej._popravki.pdf> (Dostop: 10. 7. 2014.)

Florjančič, Stane, Gerbec, Ivo in Hafnar, Mirjana: Navodila za delo s slepimi in slabovidnimi učenci. Navodila za izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za devetletno osnovno šolo. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2003. 15-18. <http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/9letka/5-3.asp.htm> (Dostop: 15. 6. 2014.)

Knjižnica slepih in slabovidnih: <<http://www.kss-ess.si/knjiznica/>> (Dostop: 30. 8. 2014.)

Nordijska konferenca o branju: <<http://www.bralno-drustvo.si/2012/07/25/16-nordijska-konferenca-branju/>> (Dostop: 19. 8. 2014.)

Predmetnik osnovne šole: <<http://os3ms.si/joomla/images/PREDMETNIK%20ZA%201.pdf>> (Dostop: 01. 10. 2014.)

Publikacija Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana 2014/2015:

<http://582.gvs.arnes.si/wordpress/wp-content/uploads/2012/10/Publikacija-za-%C5%A1olsko-leto-2014_15.pdf> (Dostop: 03. 10. 2014.)

Zakon o osnovni šoli. Uradni list RS št. 81/2006: <<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200681&stevilka=3535>> (Dostop: 27. 6. 2014.)

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Uradni list RS št. 58/2011: <http://www.zrss.si/pdf/050911123118_zakon_o_usmerjanju_otrok_s_posebniimi_potrebami_22072011.pdf> (Dostop: 27. 6. 2014.)

Zavod RS za šolstvo – postopek usmerjanja: <<http://www.zrss.si/?rub=127>> (Dostop: 15. 8. 2014.)

Založba Miš: <<http://www.zalozbamis.si/knjiga/ziga-spaget-gre-v-simi-svet/>> (Dostop: 19. 8. 2014.)

Zavod za slepo in slabovidno mladino: <<http://582.gvs.arnes.si/wordpress/>> (Dostop: 6. 1. 2014.)

Zveza slepih in slabovidnih Slovenije: <<http://www.zveza-slepih.si/>> (Dostop: 6. 1. 2014)

Drugo:

Pogovor s knjižničarko Majo Baš v Občinski knjižnici Jesenice (28. 8. 2014)

Pogovor z Matejo Mlačnik prek elektronske pošte(31. 8. 2014)

PRILOGE

Priloga 1: Vprašalnik za učitelje inkluzivnih šol	ii
Priloga 2: Vprašalnik za ravnateljico ZSSM.....	vii
Priloga 3: Vprašalnik za učiteljico slovenščine v ZSSM	viii
Priloga 4: Vprašalnik za knjižničarko v ZSSM.....	xi

Priloga 1: Vprašalnik za učitelje inkluzivnih šol

V katerem razredu učite slepega/slabovidnega učenca? Prosim, obkrožite.

- a. 6.
- b. 7.
- c. 8.
- d. 9.

Kakšna je njegova slepota/slabovidnost? Prosim, obkrožite.

- a. Slabovidnost
- b. Težja slabovidnost
- c. Slepota z ostankom vida
- č. Slepota z minimalnim ostankom vida
- d. Popolna slepota ali slepota z zaznavo svetlobe

PRIPRAVA:

Kakšna je bila priprava na delo s slepim/slabovidnim učencem? Prosim, obkrožite.

- a. Predhodna izobraževanja in seminarji
- b. Posvet z mobilno tiflopedagoško službo
- c. Pripravila sem se sam/a s pomočjo interneta in strokovne literature.
- č. Ni bilo posebnih priprav
- d. Ostalo: _____

Če ste se udeležili posebnih izobraževanj, seminarjev, jih v treh povedih opišite (ime seminarja, vsebina, predavatelj/ica ...)

Kako sodelujete z mobilno tiflopedagoško službo? Prosim, obkrožite in dopolnite.

- a. Prek interneta, telefona (Kako pogosto? _____)
- b. Redni sestanki (Kako pogosto? _____)
- c. Ne sodelujemo

Kako z mobilno tiflopedagoško službo sodeluje učenec? Prosim, obkrožite in dopolnite.

- a. Prek interneta, telefona (Kako pogosto? _____)
- b. Redni sestanki (Kako pogosto? _____)
- c. Ne sodeluje

Kako naredite pripravo na učno uro književnosti, s kakšnimi posebnostmi? Opišite v nekaj stavkih.

Kakšne prilagoditve terja slep/slaboviden učenec pri uri književnosti? Naštejte nekaj najpomembnejših.

- 1.
- 2.
- 3.

POUK KNJIŽEVNOSTI:

Katere pripomočke uporablja slep/slaboviden učenec pri pouku književnosti? Prosim, obkrožite.

- a. Povečevalno steklo
- b. Pozitivno folijo
- c. Diktafon/snemalnik zvoka
- č. Kamero/snemalnik slike
- d. Zvočne knjige
- e. Tipanke
- f. Računalnik z brajevo vrstico
- g. Ostalo: _____

Katera gradiva uporabljate za pouk književnosti?

Berilo: _____

Delovni listi:

- a. da
- b. ne

Kakšne prilagoditve gradiva uporabljate?

- a. Povečava besedila iz berila
- b. Povečava delovnega lista
- c. Besedila beleži po nareku
- č. Uporabljam zvočne posnetke
- d. Ni posebnih prilagoditev, pomaga si s pripomočki (povečevalno steklo ...)
- e. Ostalo: _____

Katere pomanjkljivosti opazite pri gradivih za pouk književnosti, ki otežujejo delo slepim in slabovidnim? Opišite jih v treh povedih.

Ali ima slep/slaboviden učenec kakšne težave pri usvajanju snovi (književnost), predstavah prebranega?

- a. Da
- b. Ne

Katere so najpogostejše težave?

- 1.
- 2.
- 3.

Kako mu pomagate pri premagovanju težav? Prosim, obkrožite.

- a. Pomaga mu mobilna tiflopedagoška služba
- b. Pomagajo mu starši
- c. Pomagam mu sam/a. Kako? _____

Kako poteka preverjanje znanja pri pouku književnosti?

ustno preverjanje:

- a. brez prilagoditev
- b. prilagoditve: _____

pisno preverjanje:

- a. brez prilagoditev
- b. povečava besedila
- c. več časa za pisanje
- č. naredi doma
- d. piše na računalnik
- e. ostalo: _____

domače branje

- a. mu ni treba brati
- b. pomaga si s pripomočki (povečevalna stekla, računalnik ...)
- c. ima prilagojen seznam, knjige si lahko izposodi v Knjižnici za slepe in slabovidne

Kakšen je odziv slepega/slabovidnega učenca na književnost, prebrano gradivo?

Kaj jim je všeč?

+
+
+

Kaj jim ni všeč?

-
-
-

Ali se literarni okus in doživljanje literature pri slepem/slabovidnemu učencu razlikuje od okusa in doživljanja pri videčem učencu? Prosim, opišite najpomembnejšo razliko, ki ste jo opazili.

OSTALO:

Kakšna je vaša ocena inkluzije v razredu s slepim/slabovidnim učencem?

1 (slaba) 2 3 4 5 (odlična)

Utemeljite v treh povedih.

Kaj vidite kot največji izziv pri poučevanju književnosti slepih in slabovidnih?
Opišite v treh povedih.

Kaj pri svojem delu (s slepim/slabovidnim učencem) najbolj pogrešate? Prosim, obkrožite.

- a. Več izobraževanj
- b. Več sodelovanja s starši
- c. Več sodelovanja z mobilno tiflopedagoško službo
- č. Več gradiva že prirejenega za slepe in slabovidne
- d. Ostalo: _____

Priloga 2: Vprašalnik za ravnateljico ZSSM

Koliko otrok je vključenih v ZSSM Ljubljana v letošnjem šolskem letu po posameznih oddelkih?

- Oddelki z enakovrednim izobrazbenim standardom _____
- Oddelki z nižjim izobrazbenim standardom _____
- Posebni programi vzgoje in izobraževanja _____

Koliko slepim in slabovidnim v navadnih osnovnih šolah svetuje mobilna tiflopedagoška služba?

- V vseh razredih osnovne šole _____
- V zadnjih treh razredih osnovne šole _____

Koliko otrok je v ZSSM Ljubljana v posameznem razredu? _____

Katere pripomočke izposojate na ZSSM Ljubljana?

- Elektronski pripomočki:
- Didaktični pripomočki:

Ali pripomočke tudi izdelujete po naročilu učiteljev? DA NE

Ali izobražujete tudi učitelje v osnovnih šolah, ki delajo s slepimi in slabovidnimi?

DA NE

Kakšna izobraževanje organizirate, teme izobraževanj? (v kolikor ste odgovorili na prejšnje vprašanje z »da«)

Priloga 3: Vprašalnik za učiteljico slovenščine v ZSSM

Delo s slepimi in slabovidnimi otroki je zahtevno. Kakšna izobraževanje ste morali prej opraviti?

Kako poteka priprava na učno uro? So kakšne posebnosti? Opišite v treh povedih.

Katere so najpomembnejše prilagoditve, ki jih zahteva obravnava književnosti s slepimi/slabovidnimi? Naštete vsaj dve.

Katere pripomočke uporablja učenec pri pouku?

- Računalnik,
- Povečevala,
- Lupo,
- Diktafon
- Zvočne knjige

Katero gradivo uporabljate pri pouku književnosti? _____

Ali učencem naredite tudi delovne liste? DA NE

Ali izvajate domače branje? DA NE

Prosim, v treh povedih opišite omejitve (če so) pri izvajanju domačega branja.

Katerih prilagoditev gradiva se poslužujete?

- Povečana pisava,
- Brajica
-

Opišite najpogostejše težave, ki nastajajo pri obravnavi književnosti slepih in slabovidnih otrok?

Kako težave odpravljate?

Kako poteka preverjanje znanja?

ustno preverjanje:

- a. brez prilagoditev
- b. prilagoditve: _____

pisno preverjanje:

- a. brez prilagoditev
- b. povečava besedila
- c. več časa za pisanje
- č. naredi doma
- d. piše na računalnik
- e. ostalo: _____

Kakšen je odziv slepega učenca na književnost? Kaj jim je všeč, kaj jim ni všeč?

+
+
+
-
-
-

Ali se razlikuje recepcija književnosti pri slepih in slabovidnih od recepcije književnosti pri videčih učencih?

DA NE

Utemeljite v treh povedih?

Kako pogosto mobilni tiflopedagogi pomagajo slepim in slabovidnim učencem, učiteljem in staršem v navadnih osnovnih šolah?

- Po potrebi
- Tedensko

- mesečno

Na katerih področjih slepi in slabovidni največkrat potrebujejo pomoč?

- Branje
- Pisanje
- Razumevanje književnosti

Priloga 4: Vprašalnik za knjižničarko v ZSSM

Kdo pri nas prilagaja gradiva za slepe in slabovidne?

Katere vrste prilagoditev gradiva so možne?

Kdo vse si lahko izposodi prilagojeno gradivo?

- slepi in slabovidni,
- učitelji
- vsi, ki jih to zanima
-

Prilagoditev gradiva za slepe _____

BRAJICA:

- kako nadomestimo znake, črke:
- kako slepim prikazati slike, ki pogosto dopolnjujejo napisano:
- Ali je vezava pomembna? DA NE
- Brajeva pisava je večja in širša. Kolikokrat se poveča obseg?
- Kako učenec in učitelj lahko sledita stranem v navadnem in berilu v brajici?
- Ostalo: _____
-

Prilagoditev besedil za slabovidne _____

POVEČAVA BESEDILA

- Format listov:
- Povečava pisave, katere pisave so primerne, razmik med besedami:
- Ali je pomembna razlika med podlago in črkami? DA NE
-

Koliko gradiva prilagodite letno na Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani?

- 1-5
- 5-10
- 10-20
- Več

Katere učbenike za književnost (berila) imate na razpolago za slepe in slabovidne? Kakšne so prilagoditve?

- 6. razred:
- 7. razred:
- 8. razred:
- 9. razred:

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Monika Sušanj izjavljam, da je diplomsko delo Gradiva za pouk književnosti slepih in slabovidnih v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, november 2014

Monika Sušanj

IZJAVA O OBJAVI DIPLOMSKEGA DELA

Spodaj podpisana Monika Sušanj izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Ljubljana, 25. november 2014

Monika Sušanj